

De *Vriendenkring* is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 06 104 148 86

Ledenadministratie

T.V. Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@wanadoo.nl

Overige leden

C.J. Bolle; B.J. Grotenhuis; J.H. Hollestelle;

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 251396

REDACTIE DE VRIENDENKRING

Redactie-adres

J.H. Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

G.W. Bulk; H. Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevolandschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.

ING-Bank 1179970 of Rabobank 346556813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

<i>Beste Vrienden</i> <i>Redactie</i>	2
Van de Voorzitter <i>Harrie Scholtmeijer</i>	3
Het jaarlijkse reisje <i>Kees Bolle</i>	5
Lezingen seizoen 2011-2012 <i>Kees Bolle</i>	6
Uitnodiging algemene ledenvergadering/ Jaarvergadering <i>Vrienden van Schokland</i> <i>Corry Hendrix</i>	8
Jaarverslag over 2011 <i>Corry Hendrix</i>	9
Financieel Jaarverslag over 2011 <i>David Roemers</i>	13

► Artikelen

De opgang van Urk - De neergang van Schokland 15 <i>Aaldert Pol</i>	
"Kringloop van Steen" <i>Lied over zwerfstenen</i> <i>W.Tj. Hellinga</i>	28
Het harde leven in de begintijd van de polder; <i>Kindersterfte</i> <i>Henk M. Wassink</i>	30
Boer <i>Gedicht uit het Gronings dialect</i> <i>Jan Boer</i>	33
Zeegras als wapen tegen stijging zeespiegel <i>Evert de Boer</i>	34

ISSN 1383-0961

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het zomernummer dienen uiterlijk op 1 mei 2012 bij de redactie binnen te zijn.

VOORJAAR 2012

Beste Vrienden

Voor u ligt de voorjaarseditie van *De Vriendenkring*. Koning Winter staat weer op het punt om ook, na Sinterklaas en de Kerstman, ons land weer te verlaten. Gelukkig kunt u dit tijdschrift niet alleen binnen bij de kachel lezen, maar ook buiten in een voorzichtig voorjaarszonnetje.

Nog een paar edities van ons tijdschrift *De Vriendenkring* onder deze naam en dan zal een naamsverandering worden doorgevoerd. Tijdschrift *De Vriendenkring* wordt cultuurhistorisch tijdschrift *Rondom Schokland*.

De oude naam klonk ons te esoterisch; je moest haast wel tot de ingewijde *Vrienden* behoren om te weten waar het binnenwerk van het tijdschrift over handelt. De titel *Rondom Schokland* laat over de inhoud geen twijfel bestaan. Dat zal ook de herkenbaarheid van het tijdschrift ten goed komen in de schappen van de boekwinkels. Uiterlijk zal er aanvankelijk niets aan het tijdschrift worden aangepast, alleen de naam verandert.

Traditioneel bevat de eerste editie van elke jaargang van *De Vriendenkring* altijd het jaarverslag en het financieel jaarverslag van het jaar ervoor. Daarnaast hebben we in deze editie een bijdrage van onze gewaardeerde auteur Aaldert Pol over de relatie tussen Urk en Schokland. Waarom is in de periode vlak voor de ontruiming van Schokland het eiland Urk economisch en maatschappelijk sterk gebleven en trad op Schokland een zware teruggang in. Een artikel door Henk Wassink handelt over de kindersterfte in de nog vroege Noordoostpolder. Hij is gaan turven op begraafplaatsen in de polder en schreef daar een artikel over. Evert de Boer schrijft een stuk over het gebruik van zeegras in zeeweringen.

Veel leesplezier

Hans Hollestelle

Van de voorzitter

Harrie Scholtmeijer

De Historische Vereniging Steenwijk heeft Henk Scholten verwelkomd als 1100ste lid. De vereniging maakt de laatste jaren een stormachtige groei door en is in ledental nu de grootste vereniging in de gemeente Steenwijkerland (.....) (bericht uit de Stentor van 31 december 2011)

Wat die Steenwijkers kunnen, dat moeten wij in de Noordoostpolder toch ook kunnen? 1100 leden, dat is ook in onze gemeente haalbaar. Dan kunnen wij ook van een stormachtige groei spreken, want het zou een verdubbeling van ons ledental zijn. Kijkt u eens om u heen: wie is er nog geen lid, terwijl u weet dat hij of zij de geschiedenis van de Noordoostpolder en Schokland een warm hart toedraagt? Bel of mail Theo Hersevoort even. Voor de prijs hoeft u het niet te laten. Dezelfde Stentor meldt dat de toegangsprijs voor het museum naar 5 euro gaat. Als lid kunt u er gratis in. Met drie bezoeken per jaar heeft u het lidmaatschap er al uit, en dan krijgt u ook nog eens vier keer per jaar ons prachtige blad toegestuurd. En er zijn nog meer ledenvoordelen. Vorig jaar hebben we als Bestuur beraadslaagd over hoe we ons jubileum zouden vieren. Je wordt tenslotte maar één keer in je leven vijftig. Op dat moment kwam een geweldig aanbod van ons lid Wim Lanphen: we zouden zijn prachtige fotoboek over Schokland kunnen afnemen tegen kostprijs. We hebben er toen zo veel besteld, dat we elke vriend van Schokland een jubileumgeschenk konden aanbieden; een passende herinnering aan vijftig jaar *Vrienden van Schokland*. Hoewel Wim ons een vriendenprijs heeft berekend, is het met het grote aantal leden dat we nu ook al hebben, toch

een hele uitgave geworden. Des te spijtiger dat heel veel vrienden hun boek nog niet hebben opgehaald. Welnu, het mooie weer komt er weer aan. Fietst of rijdt u eens een keer naar Schokland, en haal dat mooie boek gratis op. We kunnen niet eeuwig beslag leggen op de opslagruimte van het museum. Op een gegeven moment zullen wij een andere bestemming voor de boeken moeten vinden, maar voor het zo ver is, heeft u uw boek al opgehaald (ook een mooi geschenk trouwens als u iemand over de streep wilt halen om lid te worden!). Ons blad, daar heb ik al over gesproken. Na vijftig jaar gaat de naam *De Vriendenkring* verdwijnen. Een mooie naam, maar niet zo veel zeggend. Na ampel beraad heeft de redactie besloten verder te gaan onder de naam *Rondom Schokland*. Ook een mooie naam, vanwege die drie korte o's die erin zitten. Maar ook veelzeggend: het gaat over Schokland, maar net zo goed over wat om Schokland heen ligt, in de eerste plaats de Noordoostpolder natuurlijk. Op dit moment wordt het blad door drie mensen geredigeerd: Bert Bulk, Hans Hollestelle en ondergetekende. We kunnen wel wat versterking gebruiken, en dat geldt vooral voor Hans Hollestelle, die het blad nu in z'n eentje opmaakt. Bent u niet zo'n schrijver, maar vindt u het wel heel leuk om een blad op te maken (het

Harrie Scholtmeijer schreef in 1987 het boek Namen in de Noordoostpolder, waarna er nog 150 publicaties (boeken, artikelen) volgden, o.a. Het Nederlands van de IJsselmeerpolders en het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Sedert 2008 is hij voorzitter van de Vrienden van Schokland.

De flyer voor de Gerrit Daniël van der Heide Prijs 2012 zoals deze in februari van dit jaar op alle middelbare scholen in Emmeloord is verspreid. In juni 2012 zal deze prijs voor scholieren worden uitgereikt.

liefst met de computer), neem dan eens contact op met Hans of iemand anders van redactie of bestuur. De tijdsinvestering bedraagt vier avonden per jaar, en de opmaak kunt u thuis, in uw eigen tijd doen. Misschien een idee voor een vutter die actief wil blijven met de computer (N.B. het format ligt er al, u hoeft dus echt geen grafisch specialist te zijn!). Na vijf jaar hebben we in de redactie afscheid genomen van Henny Veenink. Ook Wim Boxsem, coördinator van de cursus Archeologie, heeft zijn taken voor de vereniging neergelegd. Wij zijn

Henny en Wim zeer erkentelijk voor hun werk in de vereniging. Ook dank aan mevrouw S. van der Made, om een andere reden: van haar ontvingen we stenen, boeken en andere voorwerpen uit de nalatenschap van haar vader, de bekende polderfotograaf Potuyt. De vereniging heeft het Museum Schokland gevraagd een passende plaats voor deze zaken te vinden. En dan kijken we met veel genoegen terug op onze jubileumviering, 5 november in het multifunctionele centrum van de Nieuw Jeruzalemkerk. In alle opzichten geslaagd. Dank aan de velen die eraan bijgedragen hebben dat dit zo'n onvergetelijke dag is geworden.

Op die dag hebben we ook de *Gerrit Daniël van der Heideprijs* geïntroduceerd: een oorkonde en 200 euro voor de middelbare scholier die het beste werkstuk maakt over Schokland, de Noordoostpolder, Flevoland of het Zuiderzegebied. Deze zomer al hopen we de eerste prijswinnaar te kunnen verwelkomen. Zo worden we als vereniging voor de jeugd ook (weer) interessant, en het levert ons misschien ook weer de nodige publiciteit op. Misschien neemt de Stentor een bericht op over de prijsuitreiking, en misschien kunnen we over een aantal jaren het volgende bericht in de krant zien: *Vrienden van Schokland* heeft N.N. verwelkomd als 1100ste lid. De vereniging maakt de laatste jaren een stormachtige groei door en is in ledental nu de grootste vereniging in de gemeente Noordoostpolder (.....)

###

Gerrit Daniël van der Heide €200 Prijs voor het mooiste schoolwerkstuk 2012

Moelijk kiezen wat de richting van je schoolwerkstuk wordt?

De vereniging *Vrienden van Schokland* looft een prijs uit voor het beste werkstuk over Schokland, de Noordoostpolder, Flevoland of het voormalige Zuiderzegebied.

Maak een werkstuk over de geschiedenis, de archeologie, de geologie, de biologie, de aardrijkskunde, de taal of een ander onderwerp van deze gebieden, en stuur je werkstuk in voor de *Gerrit Daniël van der Heideprijs 2012*.

Lever je werkstuk in **vóór 1 mei 2012**. De winnaar wordt beloond met € 200,-.

Kies dus een onderwerp bij jou uit de buurt en maak kans op deze eervolle prijs.

Informeer bij je geschiedenisleraar naar alle bijzonderheden.

GERRIT DANIEL VAN DER HEIDEPRIJS 2012
- VRIENDEN VAN SCHOKLAND -
KLIK VOOR INFO OP WWW.VVS-SCHOKLAND.NL

MAAK JE WERKSTUK OVER SCHOKLAND, DE NOORDOOSTPOLDER, FLEVOLAND OF HET VOORMALIGE ZUIDERZEEGEBIED

Het jaarlijkse reisje

Kees Bolle

Ook dit jaar zal er weer een reisje worden georganiseerd door de vereniging Vrienden van Schokland. U kunt u opgeven voor dit gezellige cultuurhistorische uitstapje door op de oproep in het in deze editie bijgesloten formulier te reageren. Omdat de boot groot genoeg is dit jaar, kunt u ook niet-leden van de vereniging uitnodigen voor dit bootreisje naar Spakenburg.

Dit jaar kan er op zaterdag 2 juni per boot meegevoerd worden naar het oude Utrechtse havenstadje Spakenburg bekend om haar klederdracht en visspecialiteiten. Dit keer zal de boot om 10.00 uur vertrokken vanuit Harderwijk. Zoals u gewend bent zal er onderweg een geheel verzorgde lunch worden geserveerd, met koffie vooraf. Als we om 13.00 uur in Spakenburg zijn aangekomen, is er een rondleiding door het havenstadje met een gids. Om 15.00 uur schepen we in voor de terugreis naar Harderwijk waar we om 17.00 uur verwachten aan te komen. In Harderwijk bestaat nog de mogelijkheid om met een deel van de groep uit eten te gaan in het restaurant *Stad Harderwijk*. Het reisje kost € 33,50 per persoon inclusief (2x) koffie en lunch. Het driegangendiner in Harderwijk kost € 14,- exclusief drankjes.

Heeft u zin om mee te gaan met deze editie van het jaarlijkse reisje, dan verzoeken wij u contact op te nemen met Kees Bolle. Per mail info@keesbolle.nl of per telefoon 0527-619776 of door het invullen en opsturen van het losse formulier dat met deze editie van *De Vriendenkring* is meegestuurd.

*Parkeren op de parkeerplaats bij het Dolfinarium.
Bron: Google.*

Omdat de boot groot genoeg is, kun u ook mensen meevragen die zelf geen lid zijn van de vereniging *Vrienden van Schokland*.

*Impressie van de klederdracht van Spakenburg.
Bron: foto internet*

Lezingen seizoen 2011-2012

Kees Bolle

Hieronder volgt een overzicht van de lezingen die de vereniging Vrienden van Schokland organiseren tot en met april 2012. De lezingen worden gehouden in het Museumkerkje van Schokland op donderdagavonden van 20.00 tot 22.00 uur met halverwege een pauze. De lezingen zijn vrij toegankelijk voor leden en niet-leden. Kijk voor meer informatie of eventuele wijzigingen op www.vvs-schokland.nl

15 maart 2012

Spreker: Gerard van de Ven

Onderwerp: *Rivieroverstromingen in Nederland.*

Professor Gerard van de Ven is hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn specialisme is het onderwerp *Rivieroverstromingen*.

Nederland is al eeuwen bezig om zich te verdedigen tegen overstromingen van de zee.

Nu met de Deltawerken de meeste dreigingen van de zee voorlopig zijn ondervangen, krijgt Nederland direct te maken met die andere dreiging voor overstromingen: rivieren.

De afgelopen jaren waren er inderdaad vaker berichten over het buiten de oevers treden van onze talloze rivieren dan over het binnendringen van de ons omringende zee.

19 april 2012 Jaarvergadering

Spreker: Klaas Johannes Romkes

Zoals elk jaar wordt het lezingenseizoen afgesloten met de *Jaarvergadering* van de vereniging *Vrienden van Schokland*. Traditioneel is deze bijeenkomst ook het moment dat nieuwe bestuursleden worden aangesteld of dat de aanstelling van zittende bestuursleden met 4 jaar wordt verlengd.

Als besluit van de *Jaarvergadering* is er altijd ruimte voor een luchtige afsluiter.

Foto gemaakt na afloop van een bijeenkomst van de cursus Historie op zaterdag 12 februari 2011. Professor Gerard van de Ven in Zwolle voor het standbeeld van de man die hij bewondert: Thorbecke. Behalve de grondwet van 1848 heeft Thorbecke ook gezorgd voor het doorvoeren van een aantal waterstaatkundige projecten.

Dit jaar komt Klaas Johannes Romkes vertellen over het dialect van Urk. Klaas Johannes Romkes (1946) woont al vanaf zijn geboorte op Urk. Voor zijn pensioen was hij manager bij een internationale oliehandel. Altijd was daarnaast bezig met taal, cultuur en theologie. Op Urk richtte hij de dialectkring op, gaf cursussen in het schrijven van verhalen in het dialect en hij werkt aan een woordenboek van

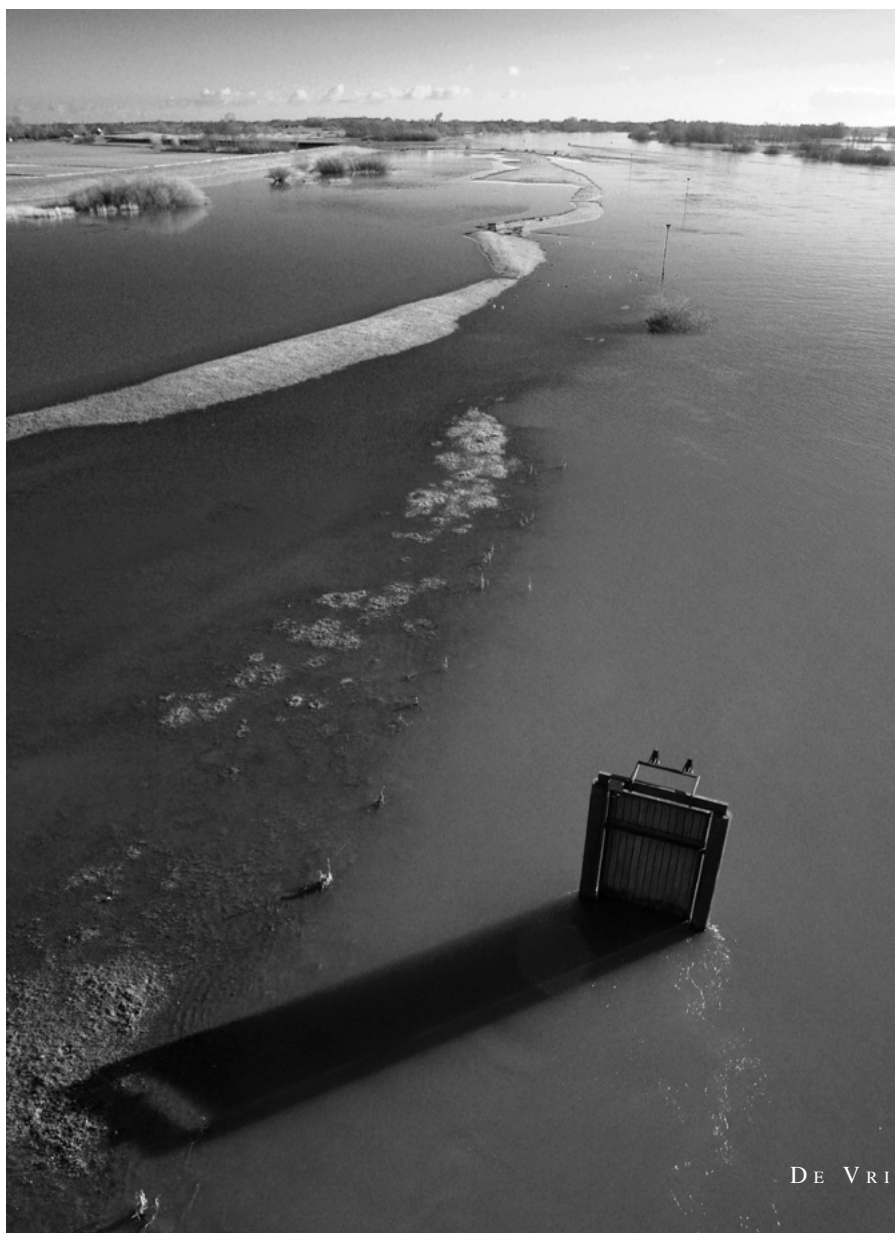
de Urker taal. Daarnaast schrijft hij regelmatig columns voor o.a. zijn eigen weblog.

In 2005 bracht Romkes de luister CD *De Tabaksdoze, en andere verhalen* uit. Op deze geluidsdrager staan vier verhalen in de Urker taal. Fantasie, met een vleugje werkelijkheid, volgens de recensies.

###

De luister CD van Klaas Johannes Romkes, De Tabasdoze en andere verhalen uit 2005

Rivieroverstromingen. Hier de rivier De IJssel buiten haar oevers op 15 januari 2012. Foto: Hans Hollestelle

Algemene Ledenvergadering

Corry Hendrix-Mocking, secretaris

Het bestuur van de cultuurhistorische vereniging Vrienden van Schokland nodigt u hierbij uit tot het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering die wordt gehouden op 19 april 2012 in het Museumkerkje op Schokland, aanvang 20.00 uur.

Plaquette gemaakt ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Vrienden van Schokland. Hij is op 5 november onthuld door Burgemeester Van der Werff van de Noordoostpolder en bevat een korte geschiedenis van de vereniging en de namen van het bestuur van 1961 en van 2011

Agenda

- 1 Opening
- 2 Notulen van de Algemene Ledenvergadering, gehouden op 14 april 2011
- 3 Ingekomen stukken en mededelingen
- 4 Jaarverslag 2011 van de secretaris*
- 5 Financiën:
 - Jaarverslag 2011 en balans per 31-12-2011*
 - Begroting 2012
 - Verslag Kascommissie
 - Benoeming nieuwe leden kascommissie
- 6 De *Gerrit Daniël van der Heide Prijs*.
- 7 Rondvraag
- 8 Sluiting van het officiële gedeelte.

*Zie elders in dit nummer

Na de pauze zal de avond worden voortgezet met Klaas Romkes. Hij zal ons iets vertellen van de Urker geschiedenis en met name over het Urker dialect. Aan de hand van verhalen en gezegdes in het Urks (of moet ik zeggen op z'n Urks) zal het ons op het eind van de avond duidelijk zijn hoe het "Urks" is ontstaan en hoe het nog steeds voortleeft bij de jeugd.

Het bestuur van de vereniging Vrienden van Schokland in 2011

- Voorzitter: H. Scholtmeijer
- Penningmeester: D. Roemers
- Secretaris: C.M.J. Hendrix-Mocking
- Algemeen adjunct, ledenadministratie en distributie *De Vriendenkring*: T. Hersevoort
- Coördinator cursus Historie en redactielid *De Vriendenkring*: J.H. Hollestelle
- Coördinator cursus Geologie: B.J. Grotenhuis
- Coördinator donderdagavondlezingen, het jaarlijks reisje en de website: C.J. Bolle
- Adviseur: H. Kloosterman

Jaarverslag vereniging *Vrienden van Schokland*

Corry Hendrix-Mocking, secretaris

Hieronder het verslag van de Jaarvergadering van de vereniging Vrienden van Schokland gehouden op 14 april 2011 over het verenigingsjaar 2010

Het bestuur vergadert op Schokland en kwam dit jaar 9 keer bij elkaar.

Op bestuurlijk vlak heeft de vereniging contact met Stichting het Flevolandse landschap, gemeente Noordoostpolder, Schokkervereniging, Natuurlijk Schokland, Landschapsbeheer Flevoland, Historische vereniging Weststellingwerf, e.o., Historische vereniging IJsselham, vereniging Schuttevaer en Nieuw Land.

Dit afgelopen jaar zijn we bezig geweest met ons Jubileum. Het 50-jarig bestaan van onze vereniging. Het was een druk jaar maar ook een mooi jaar. De tijd en aandacht besteed aan het jubileum boek was leuke bezigheid en het heeft geresulteerd in een prachtig fotoboek van Schokland. Veel leden hebben het boek al afgehaald en kunnen genieten van de prachtige foto's van Schokland. De mogelijkheid bestaat nog om het boek af te halen bij het museum.

Beeld van de Jaarvergadering van donderdag 14 april 2011 in het Museumkerkje van Schokland.

Bestuurslid Theo Hersevoort in gesprek met een bezoeker van de stand van de Vrienden van Schokland op de "Dag van de Regionale Geschiedenis en Streekcultuur" in de Bovenkerk van Kampen op 29 oktober 2011.
Foto: Hans Hollestelle

De lezingen voor het Jubileum moesten geregeld worden en de toespraak gemaakt. Op 5 november was het dan eindelijk zover.

We werden prettig ontvangen in de Nieuw Jeruzalemkerk, de zaal was mooi aangekleed, en veel *Vrienden van Schokland* waren gekomen.

Veel bezoekers van het Jubileum waren content met de feestelijke bijeenkomst.

De lezingen werden erg gewaardeerd en het optreden van *Firma Weiland* werd als erg bijzonder ervaren.

Het lied, speciaal geschreven door de *Firma Weiland* voor de *Vrienden van Schokland*, staat afgedrukt in de wintereditie van *De Vriendenkring* van 2011.

Tijdens onze jubileum-bijeenkomst hebben we de jeugd van diverse middelbare scholen in de Noordoostpolder opgeroepen om een scriptie te schrijven voor de Gerrit Daniël van der Heide Prijs. Deze prijs gaan we uitreiken in de zomer van 2012. We vragen de jeugd om zich in te zetten en een werkstuk te maken over een onderwerp uit het voormalige Zuiderzee-gebied. Degene die het mooiste en interessantste schoolwerkstuk maakt krijgt een oorkonde, een geldbedrag en eeuwige roem. We hopen dat er veel jeugdigen zullen meedoen.

Onze voorzitter is heeft zitting genomen in de *Canon-commissie* die bezig is met de *Canon van de Noordoostpolder*. Zomer 2012 moet de canon klaar zijn.

De Vriendenkring

Het cultuurhistorisch tijdschrift *De Vriendenkring*, tevens het orgaan van onze vereniging, geniet een grote belangstelling van de leden. Ook van niet leden komt er steeds meer belangstelling voor ons blad. Het is veel werk om het blad iedere keer weer goed verzorgd en op tijd klaar te krijgen. Dat is de redactie goed gelukt. De redactie is op zoek naar een nieuw redactielid voor het komende jaar, zodat de taken van de redactie wat meer verdeeld kunnen worden. Het winter nummer is geheel gewijd aan het jubileumfeest van afgelopen 5 november. Dit bied de mogelijkheid om de gesproken woorden nog eens rustig na te lezen.

Verder is de redactie altijd blij met nieuwe artikelen.

Dit jaar werd het *Kunstplein* in Emmeloord niet georganiseerd. Het *Kunstplein* is nu geïntegreerd in het festival *OORD*. Dit was een heel andere opzet dan de andere jaren

Het afgelopen najaar hebben we deel genomen aan de *Dag van de Regionale Geschiedenis en Streekcultuur* in de Bovenkerk in Kampen. Deze manifestatie was een initiatief van de historische vereniging voor de IJsseldelta *Jan van Arkel*, Het *Historisch Centrum Overijssel*, de *Vereniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, de *Gemeentearchieven Kampen en Steenwijkerland*. De Overijsselse *Dag van de Geschiedenis* sloot aan bij de landelijke *Maand van de Geschiedenis*.

Doel van deze dag: het dichtbij brengen van regionale geschiedenis voor een breed publiek, en het uitwisselen en delen van informatie. Circa 45 verenigingen hebben zich gepresenteerd op deze dag. De Bovenkerk van Kampen was goed gevuld en mooi ingericht.

De burgemeester van Kampen, de heer B. Koelewijn opende de dag. Er waren stadsomroepers, palingrokers, diverse lezingen en groepen in historische kleding.

De dag werd door vele mensen bezocht en was een groot succes. Er was voor onze *stand* en daarmee ook voor onze vereniging veel belangstelling.

Jaarlijks Reisje

Op zaterdag 21 mei was het weer zover! Het jaarlijks reisje. Dit jaar is er gekozen voor Deventer. Het verzamelen was in Hattem en daar zijn we om 9.00 uur op de boot gegaan. Het weer was weer goed en voor we in Deventer waren hadden we al lekker gegeten. In Deventer werden we rondgeleid door Clemens Hogenstein

de stadsarcheoloog van Deventer. Hij kon van alles vertellen over *De Hanze*, of over de periode van de *Moderne Devotie* (Geert Grote, 1340-1384). Na de stadswandeling gingen we weer aan boord voor de terugreis. Na afloop was er de mogelijkheid om mee te gaan naar restaurant *Het wapen van Ens* in Ens voor een gezamenlijke maaltijd.

Open dagen

De *Vrienden van Schokland* waren aanwezig op de open dagen op Schokland. Dat waren het *Museum Weekend*, de *Open Monumenten dagen*, het *Werelderfgoed Weekend* en de *Scandinavië Dag*. Bij alle evenementen waren we vertegenwoordigd met een stand en/of door het openstellen van de *Stenezolder* van Museum Schokland.

Cursussen

De cursussen Geologie en ook Historie werden, net als de jaren ervoor, goed bezocht.

De bijeenkomsten zijn in het algemeen op de zaterdagen en vinden plaats op Schokland.

De afsluiting van het cursusseizoen is altijd met een dagexcursie.

De kosten bedragen €50,-. U bent dan meteen lid van de *Vrienden van Schokland*.

Inmiddels is het seizoen 2011–2012 in volle gang.

Het mag wel eens gezegd worden dat het veel tijd, moeite en energie kost om elk jaar weer het programma zo aantrekkelijk mogelijk in te vullen. Veel tijd gaat zitten in: bellen, mailen, schrijven, organiseren en aanwezig zijn.

De coördinatoren doen dit met plezier en ze doen het goed.

2011 was weer een goed jaar.

###

De lezingen in 2011

13 januari 2011
Spreker: dhr. Jan Mulder
Kijk op Cultuur(behoud) in de NO-Polder

10 februari 2011
Spreker: dhr. Paul Rademaker
De Bisschoppelijke dijkbrief van 1308

10 maart 2011
Spreker: dhr. Jeroen Onderwater
Abel Tasman, de Columbus van de Lage Landen.

Jaarverslag 2011

14 april 2011
Jaarvergadering en algemene ledenvergadering.
Na de pauze spreker: Mw. Jannie Bakker-Rietman
Over het Gallemunigers, het dialect van Genemuïden

20 oktober 2011
Spreker: dhr. Leo Voorberg
Waterschappen & Inpolderingen

17 november 2011
Spreker: dhr. Kees Bolle
Polderhistorie

Blik richting het Noorden vanaf het zuidelijk havenhoofd van de haven van Oud Emmeloord op Schokland.

Financieel jaarverslag over 2011

David Roemers, penningmeester

Onderstaand het jaarverslag van D.E. Roemers, de penningmeester van de vereniging Vrienden van Schokland.

Dank is niet alleen verschuldigd aan onze penningmeester maar ook aan de leden van de vereniging die zich jaarlijks vrijwillig inzetten voor de kascontrole van de financiën van de vereniging.

Inkomsten

De inkomsten uit contributies zijn afgelopen boekjaar gestegen omdat meer leden bereid waren een extra bijdrage te voldoen dan vorig jaar. Ook is er afgelopen jaar strenger gecontroleerd of alle leden hun contributie betaald hebben. De vereniging is in staat om zinvolle activiteiten te organiseren als leden bereid zijn iets extra's bij te dragen. Namens het hele bestuur bedankt voor de extra bijdrage!

Activiteiten

In het afgelopen cursusboekjaar (2010/2011) zijn de cursussen verstrekt in de aandachtsgebieden geologie en

historie. Alle cursussen zijn met een positief resultaat gesloten. Daarmee is aan de doelstelling dat iedere cursus met een neutraal resultaat afsluit voldaan.

De kosten van *De Vriendenkring* zijn afgelopen jaar gestegen. Dit is met name veroorzaakt door de aanschaf van nieuwe omslagen. Tegenover de kosten staan afgelopen jaar voor het eerst ook inkomsten. Het is namelijk vanaf 2011 mogelijk om (op beperkte basis) te adverteren in *De Vriendenkring*.

De kosten van de donderdagavond-lezingen zijn aanzienlijk lager dan in 2010 omdat er minder reiskosten vergoed zijn. De jaarlijkse excursie is met een licht negatief resultaat

Balans						
Saldi van de balans-rekeningen						
Vrienden van Schokland "2011"						
feb. 2011						
Naam	Beginsaldo		Eindsaldo		Verschil	
	Debet	Credit	Debet	Credit		
rabo betaalrekening	1.645,76		1.885,60		239,84	
postbank betaalrekening	2.214,68		1.160,00		-1.054,68	
rabo rendementsrekening	97,96		99,50		1,54	
postbanksterrekening	12,14				-12,14	
archeologie-bestemmingsreserve		843,12		843,12	0,00	
rentemeer rekening	22.980,27		19.504,60		-3.475,67	
vooruit contributie		745,00		610,00	-135,00	
historie overloop		432,32		523,24	90,92	
geologie overloop		1.265,00		2.005,00	740,00	
Algemene reserve		23.665,37		18.668,34	-5.000,00	
Totaal	26.950,81	26.950,81	22.649,70	22.649,70	-3.605,19	

Saldi van ontvangsten en uitgaven							
Vrienden van Schokland "2011"							
Resultatenrekening		jaar 2010	feb. 2011 jaar 2010	jaar 2011	jaar 2011	Begroting jaar 2012	jaar 2012
Naam	Ontvangsten	Uitgaven	Ontvangsten	Uitgaven	Ontvangsten	Uitgaven	
contributie	6.298,94			7.317,25		7.300,00	
donaties						250,00	
renten	651,39			525,98		500,00	
inning contributie		92,50			303,36		300,00
bestuurskosten		303,95			89,49		300,00
geologie cursus	1.830,00	696,85		1.385,00	1.202,21	1.800,00	1.800,00
archeologie cursus	210,00	427,80					
historie cursus	638,80	561,54		595,00	520,96	600,00	600,00
excursie inkomsten	1.889,00			1.426,00		2.000,00	
excursie uitgaven		1.856,30			1.490,45		2.000,00
vriendenkring		3.886,25		106,30	4.428,58		4.200,00
sprekers		614,40			265,50		400,00
abonnementen, lidmaatschap		0,00			168,73		150,00
diverse uitgaven/baten		1.870,98			73,25		500,00
bankkosten		84,47			101,21		100,00
Jubileum 2011				1.060,00	8.656,91	2.000,00	2.100,00
Meer ontvangen dan uitgegeven		1.123,09		4.885,12			
Totaal	11.518,13	11.518,13		17.300,65	17.300,65	12.450,00	12.450,00

afgesloten. In voorgaande jaren is de excursie met een licht positief resultaat gesloten, dus het negatieve saldo kan gecompenseerd worden. De diverse uitgaven zijn aanzienlijk gedaald ten opzichte van het voorgaande jaar omdat de vereniging geen investeringen heeft gedaan. We hebben afgelopen jaar veel kosten gemaakt om het jubileumsymposium te kunnen organiseren. Om deze kosten te kunnen dekken is er afgelopen jaren gereserveerd. Bovendien hebben de Gemeente Noordoostpolder en het *Prins Bernhard Cultuurfonds* een bijdrage geleverd om het jubileumjaar mogelijk te maken.

Foto gemaakt op de Jaarvergadering van de Vrienden van Schokland op 14 april 2011. Achter de Bestuurstafel v.l.n.r. Corry Hendrix (secretaris), Harrie Scholtmeijer (voorzitter) en David Roemers (penningmeester).

Resultaat

Vanwege de kosten voor het jubileum is er een negatief resultaat behaald. Dit is veroorzaakt door de viering van het 50-jarig bestaan van onze vereniging. Het tekort kan worden voldaan uit het tegoed op de zakelijke spaarrekening.

Balansrekening

Vanwege de jubileumkosten is de algemene reserve het afgelopen boekjaar gedaald.

Begroting

Voor 2012 wordt een positief resultaat verwacht. De extra kosten als gevolg van de jubileumviering waren immers incidenteel.

HOOFDARTIKELEN

De opgang van Urk – De neergang van Schokland

Aaldert Pol

Hoe is het toch mogelijk dat Urk en Schokland – twee dichtbij elkaar gelegen eilanden in de Zuiderzee – zo'n verschillende ontwikkeling hebben gekend. Urk werd een florierende gemeenschap; Schokland raakte in 1859 ontvolkt.

Op beide eilanden was de visserij het hoofdmiddel van bestaan. Urk was een protestants bolwerk; Schokland overwegend katholiek. Welke factoren zijn doorslaggevend geweest voor die verschillende ontwikkeling? Speelde de godsdienst een belangrijke rol? Waren de bestaansmogelijkheden ongelijk? Was de grond waarop de bewoners leefden zo verschillend? Is er sprake geweest van mentaliteitsverschillen? Kortom, er zijn vele vragen.

We gaan terug in de tijd en beginnen met een verkenning van Urk, zo omstreeks 1850, dus vlak voor de ontruiming van Schokland in 1859.

We beschikken over een uitvoerig reisverslag van prof. P. Harting¹ en de Marker onderwijsman F. Allan².

1 P. Harting, *Het eiland Urk, zijn bodem, voortbrengselen en bewoners*. Hoogleraar aan de Utrechtse Hoogeschool. Met een plaat, kaart en doorsneden. Utrecht, 1853.

2 F. Allan, *Het eiland Urk en zijne bewoners*. Schrijver van het eiland Texel en zijne Bewoners; het eiland Ameland en zijne Bewoners, enz. Met een kaartje, Amsterdam 1857.

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

Met dank aan Gerrit van Hezel voor enkele kritische opmerkingen en aanvullende gegevens.

Francis Allan
Bron: internet

Harting en Allan

Prof. Pieter Harting (1812-1885) was een veelzijdig onderzoeker: bioloog, arts, wiskundige, hydroloog en geoloog. Hij was nauw betrokken bij de samenstelling van de geologische kaart van Nederland en was een van de eerste Nederlanders die de evolutietheorie van Darwin accepteerde.

Pieter Harting
Bron: internet

Harting was nog onlangs (2010) in het nieuws naar aanleiding van enkele in 1877 verdwenen schedels van het Urker kerkhof. Hij was niet de ‘dief’, maar wel de onderzoeker van de schedels. Dat bestuderen was in die tijd zeer gebruikelijk. Na de Franse tijd was er een sterk verlangen om de nationale eenheid te versterken. Partijschappen binnen de natie dienden tot het verleden te behoren. Zelfs het Wilhelmus – het zogenaamde partijlied van de Oranjes – werd vervangen door Hendrik Tollens ‘Wien Neêrlands bloed door d’ ad’ren vloeit, van vreemde smetten vrij’.³

Vermoed werd dat de eilandbewoners van o.a. Marken, Urk en Schokland

³ In 1932 werd het Wilhelmus weer in ere hersteld.

‘onvermengd en van vreemde smetten vrij’ waren. Harting hoopte de oer-Nederlander⁴ op Urk te vinden. Francis Allan (1826-1908) was onderwijzer en leraar aan de Rijkskweekschool te Haarlem. Toen hij zijn boek over Urk schreef was hij hoofdonderwijzer op Marken. Hij baseert zich vooral op het onderzoek van zijn voorganger Harting.

Urk, een groene heuvel

Harting schrijft: komend vanuit Lemmer rijst Urk als een groene heuvel hoog boven het water uit. De schipper verzekert hem dat het een rots is. Op het eiland aangekomen verzamelt Harting – met de welwillende medewerking van burgemeester P. Nentjes – diverse gegevens. De ‘rots’ heeft de lengte (zonder *de Staart*) van 1800 meter, de grootste breedte van 680 meter en een totale omtrek van 4.230 meter. Een wandelaar kan binnen het uur een rondje Urk maken. De oppervlakte bedraagt volgens de kadastrale meting ruim 80 hectare. Het gehele eiland is omgeven door

⁴ Na de Duitse bezetting werd schedelonderzoek tot ‘besmet gebied’ verklaard.

Schedelkenmerken waren onderdeel van de nazi-ideologie. De Urker schedels zijn intussen herbegraven op het kerkhof bij het Kerkje aan zee.

paalwerk en een stenen glooiing, met uitzondering van de zuidkant bij de haven en een deel van de oostkust. Het hoogliggend gedeelte beslaat ongeveer een vijfde deel van het eiland. Het laag liggende gedeelte is vrijwel geheel vlak en verheft zich maar weinig boven de oppervlakte van de zee.

De noordoostpunt – de hiervoor genoemde *Staart* – is een geliefde rustplaats voor vele robben.

De geoloog Harting staat te popelen om de spa in de grond te steken. Van de samenstelling van de bodem wist men in die tijd nog maar weinig. Met een drietal jongelieden gaat hij op 29 maart 1851 aan de slag, terwijl vuurtorenwachter A. Schraal een oogje in het zeil houdt. Hij begint zijn onderzoek bij het bekende Hervormde Kerkje aan zee, 9,2 meter boven A.P.. Daar komt hij al gauw tot de ontdekking dat de bodem van Urk niet zomaar haar geheimen prijsgeeft. De grondboor raakt in de harde ondergrond onbruikbaar. Af en toe moet zelfs de koevoet gebruikt worden. Na veel zwoegen stelt hij vast dat ‘de bult’ uit vier verschillende lagen is opgebouwd. De bovenste laag, 8,3 meter dik, bestaat uit een geelachtig rood gekleurde (kei)leem, en is

plaatselijk zo hard, dat de grondboor er niet doorheen komt. Verder afdalend naar beneden zijn er leemverbindingen en tenslotte de zandlaag.

Harting verrichtte met dit onderzoek baanbrekend werk. Van in de ijstijden aangevoerde materialen had hij nog geen weet, maar zijn gissing dat de herkomst van de (zwerf)keien richting noorden gezocht moest worden, zouden door latere onderzoekers bevestigd worden.

De grazige groene heuvel (gekleurd door gras) blijkt een “rots” in zee te zijn!

Bevolking en middelen van bestaan op Urk

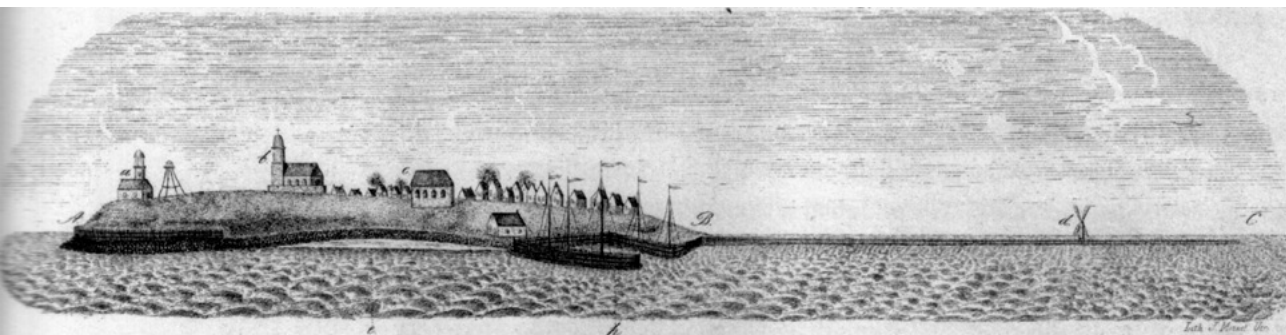
Harting veronderstelt dat de Urkers een nagenoeg onvermengd ras vertegenwoordigen. Urkers trouwen vrijwel altijd met vrouwen van het eiland.⁵

Omstreeks 1850 is het inwoneraantal 1232: 629 manlijk en 603 vrouwelijk.

⁵ A.K. Bootsma, E.S. Bootsma en R.

Bootsma-Halma. *Tweezaam? Een historisch-demografisch onderzoek van Schokland en Urk, 1812-1859*. Kampen, 2002. pag. 59,60 Urkers trouwden vaker binnen de eigen gemeente dan Schokkers; 4% van de Urker mannen trouwde met een niet-Urker vrouw; 6% van de Schokker mannen trouwde met een niet-Schokker vrouw.

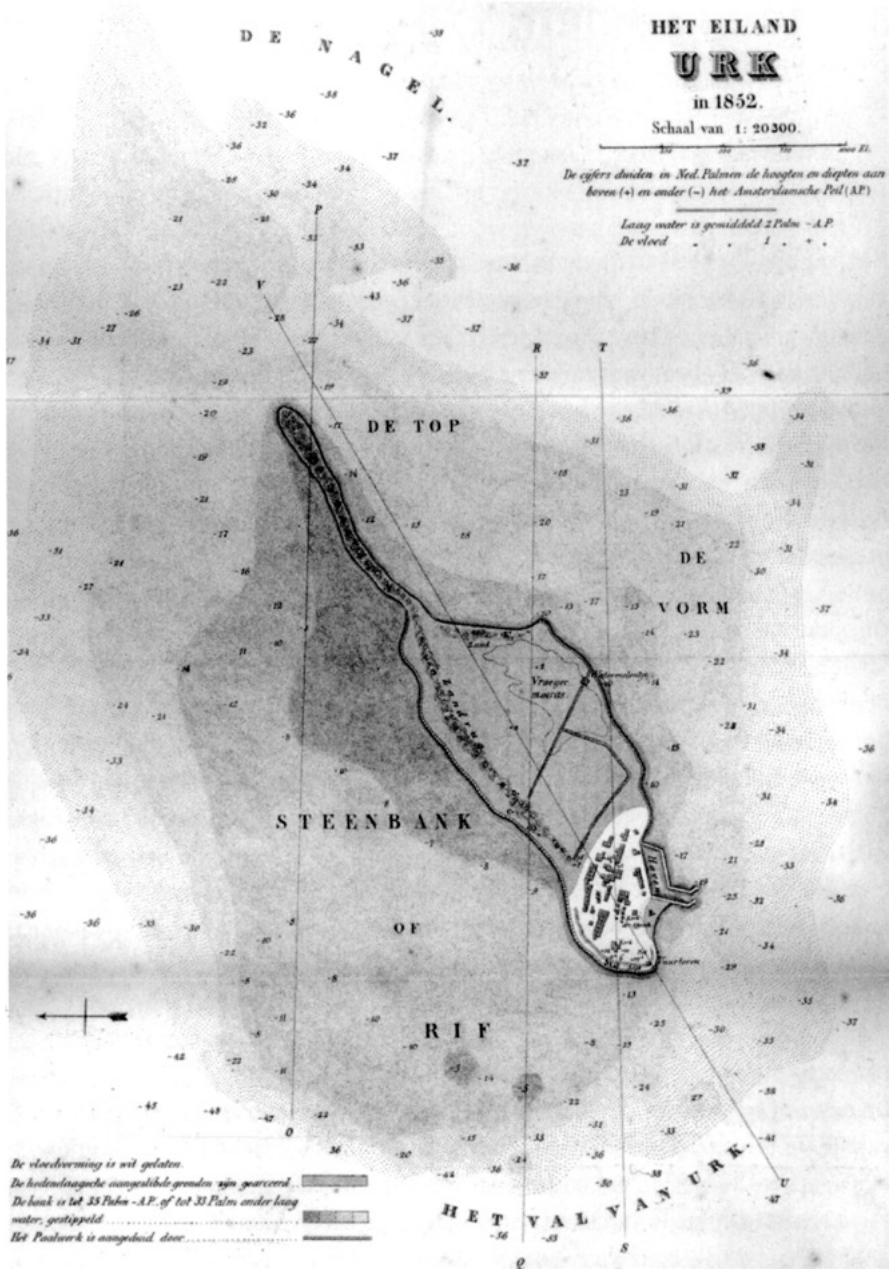
Urk, het groene eiland (Zuidoostzijde). P. Harting.

HET EILAND URK VAN DE ZUID-OOST ZIJDE GEZIEN.

- A. B. Hoogliggend diluviaal gedeelte*
B. C. Laagliggend alluviaal gedeelte
a. Vuurtoren
b. Kerk der hervormde gemeente
c. Kerk der Christelyk afgescheidene gemeente
d. Kleine molen, tot dreegmalen van het laagste vroeger moerasfige gedeelte
e. Nieuw aangespedde grond ontstaan sedert den aanleg der haven
f. Haven

Het eiland Urk in 1852. P. Harting. Op schaal getekend. Cijfers in Ned. palmen (1 palm = 1 dm). Hoogten en diepten in boven en onder Amsterdams Peil (AP). Laag water gemiddeld 2 palm beneden AP en vloed gemiddeld 1 palm erboven. (Vormt aan de verkeerde kant van het eiland ingetekend. Klaas de Vries & Tromp de Vries, Veranderd land, Urker uitgaven 1985, pag. 42).

Opvallend is dat de bevolking sedert 1814 verdubbeld is. Ook de vloot is sedert 1750 toegenomen van 46 naar 125 schuiten, samen 3400 tonnen. De veestapel bestaat uit 85 runderen⁶, 18 kalveren en 4 paarden. Op het hoge

gedeelte mag ieder Urker gezin twee koeien weiden op de gemeenteweide. Rogge – en tarwebrood, aardappelen en vis vormen het hoofdvoedsel. Op het eiland zijn 10 broodbakkers. Groenten worden vrijwel niet gegeten. Over de gezondheidstoestand is Harting zeer positief. Veel Urkers bereiken een hoge leeftijd.

⁶ Allan houdt het op een zestigstal.

Het oostelijke deel van het eiland bestaat uit hooiland, door de eigenaren met paaltjes in percelen gedeeld. De wintervoorraad voor het vee is niet toereikend en er moet van elders hooi worden aangevoerd. In de grasmaand worden maaiers (met zeisen) van elders ingehuurd.

Beide schrijvers zijn vol lof over de stevig gebouwde, welgevormde Urkers met brede schouders en heupen, blond haar en blauwe ogen. Onder de vrouwen zijn er velen, die aanspraak op schoonheid kunnen maken. Het blanke vel en de grote donkerblauwe ogen zijn opvallende kenmerken. Zorgelijk is alleen dat de middelen van bestaan niet in gelijke mate toenemen met de bevolkingsaanwas. In strenge winters moet soms meer dan de helft van de inwoners op kosten van de provinciale kas onderhouden worden. Aan een mogelijk verlaten van het eiland wordt echter geen moment gedacht. Omstreeks 1850 is er alle vertrouwen in de toekomst.

Schokland als groen eiland

Evenals Urk lag Schokland als een groene stip in de zee. Ook hier domineerde het groen van het grasland. Het eiland tekende zich als een lange streep af in het water. Slechts drie kleine groepjes huizen verhieven zich duidelijker boven de waterspiegel. Zo zag en beschreef G. Adriaanszoon Mees (1802-1883) het eiland toen hij in 1847 per boot vanuit Kampen naar Schokland reisde.⁷ De Deventer apotheker B. Meijlink (1796-1862)

⁷ G. Mees Azn, 'Schokland', in: *Overijsselsche almanak voor oudheid en letterkunde* 12 (1847) 267-330. Zie ook *De Vriendenkring*, Themanummer, 150 jaar ontruiming van Schokland, nummer 4, winter 2009. Toen Mees het eiland bezocht waren er nog drie bewoonde buurten: Emmeloord, Ens en de Zuidert (in 1855 ontruimd). In dit artikel gaat het uitsluitend over het katholieke Emmeloord.

nam in 1858 dezelfde route.⁸ Mees en Meijlink zijn de beste informanten over de toestand op het eiland zo vlak voor de ontruiming. Schoklands neergang blijkt al lang voor 1859 te zijn begonnen.

Van 1812 tot ca 1850 loopt de vissersvloot terug van 70 naar ca. 57 schepen. Daarmee is Schokland een uitzondering op de regel. Vollenhove groeit van 16 naar 30, 't Gooi (Huizen) van 60 naar 103, Volendam van 70 naar 101 vissersschepen.⁹

Pieter Korver meent dat de Schokker visserij al tijdens de Franse tijd achteruit gegaan is. Hij kon er geen afdoende verklaring voor geven.¹⁰ Met de lezing van Lucas Seidel in 1821 voor een vergadering van de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen in Kampen, verkrijgen we meer zicht op de gang van zaken.¹¹ Daar vertelt de schout /burgemeester van Schokland dat de eilanders voor ongeveer veertig jaar -omstreeks 1780 dus - nog in goeden doen waren. In de jaren twintig was de achteruitgang duidelijk zichtbaar.

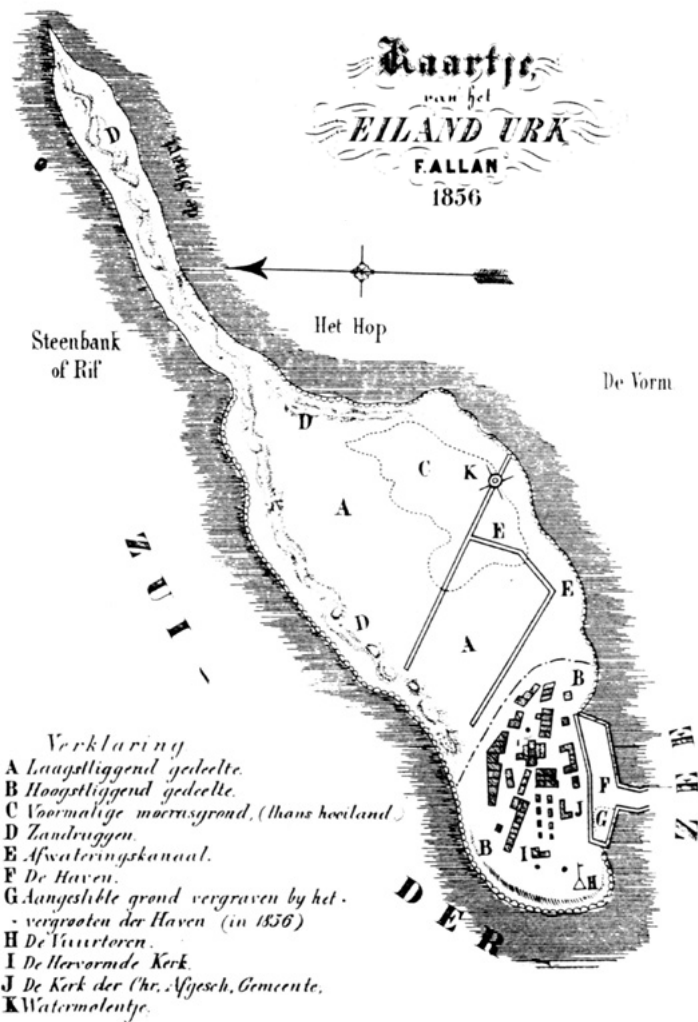
Oorzaken waren, zo meende hij a) de grote stijging van het aantal vissers op de Zuiderzee (toegenomen concurrentie dus); b) de afname van de vraag naar vis; c) de prijsstijging van ijzer, touw, netmaterialen, kleding en levensmiddelen.

⁸ B. Meijlink, *Beschrijving van Schokland en de Schokkers, met eenige losse gedachten en gesprekken op een Zondagsreisje her en derwaarts*, Kampen 1858.

⁹ Y.N. Ypma, *Geschiedenis van de Zuiderzee-visserij*, 1962, pag. 125 e.v.

¹⁰ Pieter Korver, *De ontruiming van Schokland en de ondergang van de Schokker visserij*. In: *De Vriendenkring, Cultuurhistorisch tijdschrift voor Flevoland*, 43^e jaargang, nr.1, lente 2003.

¹¹ Aaldert Pol, Lucas Seidel en de Zuiderzeevisserij (1821). In: *De Vriendenkring, Cultuurhistorisch tijdschrift voor Flevoland*, 42^e jaargang nr.1, lente 2002.

Het val van Urk

*Kaartje van
het eiland Urk,
1856. F. Allan.*

Deze door Seidel genoemde factoren troffen echter alle Zuiderzeevissers. Seidel licht echter een tipje van de sluier op als hij melding maakt van de introductie (d) van de nieuwe vismethode: het kuilnet. Dit net werd over de zeebodem geslept. De vangst werd sterk vergroot en de bijnaam wonderkuil spreekt voor zich.¹² Seidel

12 De kuil is een dicht net, met een soort schepnet, dat – in tegenstelling tot de dwarskuil – tussen twee schepen (een span) gespannen wordt, die er snel mee voor de wind afzeilen. Zo schept de kuil alles op wat er voorkomt. Men noemt deze kuil wel de wonderkuil vanwege de grote vangst, maar ook de moordkuil omdat miljoenen kleine visjes op deze manier van vissen vernield worden.

blijkt er, vanwege de grote slijtage van het visgerei, geen voorstander van te zijn. Hij was op dat moment stellig de vertolker van de gevoelens van de Schokker vissers. Tenslotte maakt hij gewag van de versterking van de markt door de massale aanvoer van een nieuw soort tanige haring (e). Die grote aanvoer leidde tot een sterke prijsdaling.

Opvallend is het niet meedoen van de Schokkers met de wonderkuil. Dat betekende een verslechtering van de positie, want de toekomst was aan deze nieuwe vismethode!¹³

Er zal meer aan de hand geweest zijn met de Schokker visserij. In zijn boek over de Zuiderzeevervisserij wijst Ypma op het verhaal van een Monnikendammer visserijdeskundige die in 1851 vertelt dat de achterstand van de Schokkers te wijten is aan de overdreven neiging om alle Roomse feest- en heiligendagen stipt te vieren. ‘De Schokkers stellen hun beroepslichten in de schaduw der kerkmuren’.¹⁴ Dit in tegenstelling tot de katholieke Volendamers, die het vissen met de kuil tot een succesverhaal wisten te maken.

Oppervlakte en bodem

Alvorens de bewering van de Monnikendammer onder de loep te nemen vergelijken we Urk en Schokland qua oppervlakte en bodem. Harting had bewezen dat Urk – weliswaar iets kleiner van oppervlakte dan Schokland – een keileembult was. De stormvloed van 1825 leverde het

13 Hans van der Smisssen, *Nederlanders en de zee*, Unieboek, Bussum. 1983. Vanwege de nadelen van het vissen met de kuil kwam de beperking dat er alleen tussen 15 mei en 15 juli met de wonderkuil gevestigd mocht worden. pag. 149.

14 Y.N. Ypma, *Geschiedenis van de Zuiderzeevervisserij*, 1962, pag. 127. Ypma beroept zich op een artikel van K.M. De Haringvisserij, Nw. Nederlands Magazijn 1851, p.266 e.v.

bewijs dat het op Urk veel veiliger wonen was: op Schokland verdronken 13 mensen, op Urk geen slachtoffers. In de negentiende eeuw wisten de Urkers ‘verdronken land’ terug te winnen. Er volgde in die eeuw een spectaculaire bevolkingsgroei. Op Schokland stagneerde de groei en was er in de jaren vijftig al sprake van krimp. We weten dat krimp als een olievlek werkt: minder bedrijvigheid en minder inkomsten. Vele jonge Schokkers verlieten al sedert 1830 hun geboorteplaats en vertrokken naar vooral Vollenhove. In 1830 blijken er meisjes op de schuit van vader mee te vissen, mogelijk een gevolg van het vertrek van de jonge mannen.¹⁵ Door het vele landverlies werden de mogelijkheden op het eiland steeds kleiner. De veestapel nam zienderogen af en op het moment van de ontruiming liepen er nog maar 9 koeien rond. Mees schrijft over de palen en nog eens palen die Schokland moesten beschermen en dat het land meer geschikt was voor het leven van eenden en ganzen dan voor mensen. Na een bezoek aan het eiland in de jaren vijftig vertelt J. Zeehuisen, de burgemeester van Genemuiden, dat de melksters door het koude water moeten waden om de koeien en schapen te kunnen melken.¹⁶ En tenslotte is er het getuigenis van R.T. Ortt, de ingenieur van Rijkswaterstaat, die na de ontruiming het volgende aan de Overijsselse Commissaris des Konings schrijft: “De graslanden zijn niet goed vlak en van bulten en putten voorzien en het drasachtig terrein is door het vee geheel kapot gelopen. De koeien zakken hier tot over de knieën in en vertrappen daardoor alle planten en

wortels en eten de stengels af van het weinige riet, dat hier en daar nog opschiet, zodat die planten kwijnen en weldra sterven; het geheel heeft alzo veel van een modderpoel...”¹⁷

Rijkswaterstaat en de strijd tegen het water

Was Rijkswaterstaat, de beheerder van de paal- en dijkwerken, niet zelf verantwoordelijk voor die ‘modderpoel’? In het begin van de negentiende eeuw liet Rijkswaterstaat langs de westkust een stenen dijk aanleggen. Dat zou een verbetering moeten zijn in vergelijking met de door paalworm aangetaste houten paalwerken. Maar afdoende bescherming bood die dijk niet vanwege de verzakkingen in de veenachtige ondergrond. Voor het Rijk was het jaarlijkse onderhoud een kostbare aangelegenheid. Voor de eilanders – vooral die van Ens – was het onderhoud een welkome aanvulling op het inkomen.

Meijlink gaat in het *Aanhangsel* (bij zijn reisbeschrijving) speciaal in op de verslechterde situatie na de stormvloed van 1825 toen het eiland vrijwel geheel onder water verdween en hele dijktrajecten werden weggeslagen. Rijkswaterstaat kwam na de vloed met een nieuwe aanpak en verlaagde, volgens Meijlink, de glooiing van de westelijke stenen dijk met een meter. Voor 1825 lag die 1½ meter boven dagelijks water, na 1825 was dat slechts een halve meter. De kruinhoogte kwam op gelijke hoogte te liggen met die van het maaiveld. Je kon, zo dacht men bij Rijkswaterstaat, het water beter regulerend toelaten. Het water zou dan weliswaar vaker over de dijk slaan, maar bij het terugvloeien bleef een laagje slib achter. Op de lange termijn

¹⁵ Ypma, pag. 126, noot 4.

¹⁶ Zeehuisen, J., ‘Een bezoek op het eiland Schokland op 2 september, 1858, *Nederlandsche Volksalmanak* (1859) 138-147.

¹⁷ HCO, Toegangsnummer 25, inv. no.14437

werd het laagliggende land dan minder kwetsbaar. Het directe gevolg is evenwel geweest dat er een vernatting van de weilanden plaatsvond. Meijlink meent nu dat de door Rijkswaterstaat verlaagde dijk een niet onbelangrijke oorzaak is geweest van het verval en de armoede. De veestapel verminderde drastisch en de bevolking raakte vrijwel geheel afhankelijk van de opbrengst van de visserij. Toen de visvangst stagneerde bleef er niets anders over dan het ophouden van de hand... en uiteindelijk het verlaten van het eiland.

Meijlink meent dat Rijkswaterstaat niet vrijuit gaat als er over de neergang van Schokland wordt gesproken.

Los daarvan zorgde ook inklinking van het veen voor een autonome bodemdaling.

Onderwijs en gezondheid

In de negentiende eeuw was er nog geen leerplicht. Schoolverzuim was niet strafbaar en kinderen werden al vroeg betrokken bij het aanvullen van het gezinsinkomen.

De eilandbewoners zullen daarop geen uitzondering zijn geweest. Was Schoklands neergang misschien te

verklaren uit – in vergelijking met Urk – slechter onderwijs?

De Schokker jeugd beschikte over de zeer moderne en kostbare leesmethode van P.J. Prinsen. Op Urk werd nog met een verouderde methode gewerkt. Je zou dus verwachten dat de jeugd op Schokland beter beslagen ten ijs kwam. Maar uit onderzoek is gebleken dat de beheersing van de kunst van het schrijven op Schokland lager was dan op Urk. Meer Urkers konden hun handtekening onder een huwelijksakte zetten dan Schokkers.¹⁸ Was het kunnen schrijven een voorwaarde om een goed visser te zijn?

De medische verzorging was op Schokland beter georganiseerd. De pokkenepidemie van 1844/45 ging zonder slachtoffers aan Schokland voorbij, terwijl er op Urk slachtoffers vielen. Daar waren principiële bezwaren tegen het inenten van kinderen. Op Schokland moesten de kinderen toen al een pokkenbriefje meenemen naar school.¹⁹ Volgens veel schrijvers was de gezondheid van zowel Urkers als Schokkers goed. Meijlink – apotheker van beroep – wijst er in zijn beschrijving van Schokland op dat het consumeren van vis zeer gezond is. De berichten aangaande de gezondheid van beide eilandbewoners zijn zeer positief. Er werden hoge leeftijden bereikt. Op de terreinen van onderwijs en gezondheid zijn de verschillen tussen Urk en Schokland waarschijnlijk niet groot geweest.

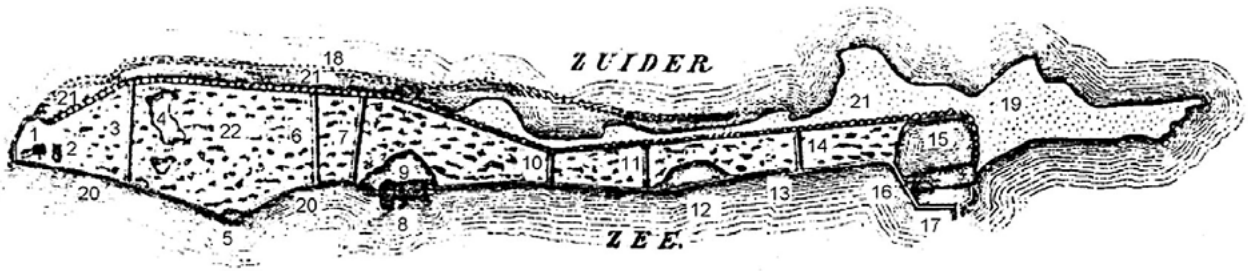
Ontwikkeling visserij a.d.h.v het aantal vissersschepen in de verschillende vissersplaatsen. Ypma, pag. 129.

	1812	ca 1850
Elburg	5	19
Schokland	70	57
Harderwijk	34	50
Urk	60	120
Spakenburg	34	73
't Gooi (Huizen)	60	103
Vollenhove	16	30
Kuínre	4	4
Durgerdam	10	16
Volendam	70	101
Marken	30	78
Hoorn	8	8
Edam	4	4
Hindeloopen	3	3
Enkhuizen	30	30
	<hr/> 438	<hr/> 696

¹⁸ Bootsma, pag. 57.

¹⁹ Gerrit van Hezel/Aaldert Pol, *Schokland en omgeving Leven met water*, Uitg. Matrijs, Utrecht, 2008. Zie de hoofdstukken over onderwijs en gezondheidszorg. pag. 126 e.v.

Eiland Schokland.

Verklaring der nommers.

1. Lichttoren en Lichtwachterswoning	13. Oost en West
2. Ruïne der oude kerk. Begraafplaats	14. Kadijk
3. Kadijk naar de steenglooijing	15. Afslag achter Emmeloord
4. Kerkenwaard (Kolkjes)	16. Emmeloord
5. Zuiderbuurt	17. Haven
6. Kadijk	18. Verlaten paalregel
7. idem	19. Buitenland in 1823 aanwezig; thans (1858) om de noord nog een gering gedeelte
8. Ens of Middenbuurt	20. Paalregel, oostkant p.m. 4400 el
9. Afgeslagen land (de Weerd)	21. Steenglooijing, westkant p.m. 4700 el
10. Kadijk	22. Weideland, ongeveer 1.400.000 \square el oppervlakte, waaronder de plassen 4, 9, 12 en 15
11. idem	
12. Watergat of hellinggat	

Meningen over Urkers en Schokkers

Over de mentaliteit van Urkers en Schokkers wordt in de bronnen verschillend geoordeeld.

Mees typeert de Schokker als een bedaard, niet dapper en enigszins vreesachtig persoon, behorend tot de categorie bescheiden mensen.

Urkers waren veel brutaler. Mees laat de beurtman vertellen dat de Urkers zelfs een kwalijke reputatie hadden.

Als er enige dagen een schuit -zonder bemanning – in de haven lag dan was de lading snel verdwenen.

Opmerkelijk is weer dat Meijlink de onverschrokkenheid van de Schokkers noemt. Hij vindt dat zij ten onrechte aangemerkt worden als luie, geheel onbeschaafde, zedeloze wezens die aan knellende armoede ten prooi zijn gevallen.

Vanuit Kampen, de plaats waar vele Schokkers naar toe verhuisden, werd weer zeer negatief over de Schokkers gesproken. In de Kamper Courant van oktober 1858 werd, nadat de Tweede Kamer het wetsontwerp tot ontruiming van Schokland had ontvangen, verwijtend naar de Schokkers verwezen.²⁰ Zij zijn -aldus de krant- niet kwaad, maar hebben het drieledige gebrek van a) de neiging onbezorgd te leven; b) zolang ze wat hebben het te verteren; c) niet te sparen voor de kwade dag. Een onpartijdig oordeel? De Kampenaren deden er alles aan om te voorkomen dat de Schokkers naar Kampen verhuisden.

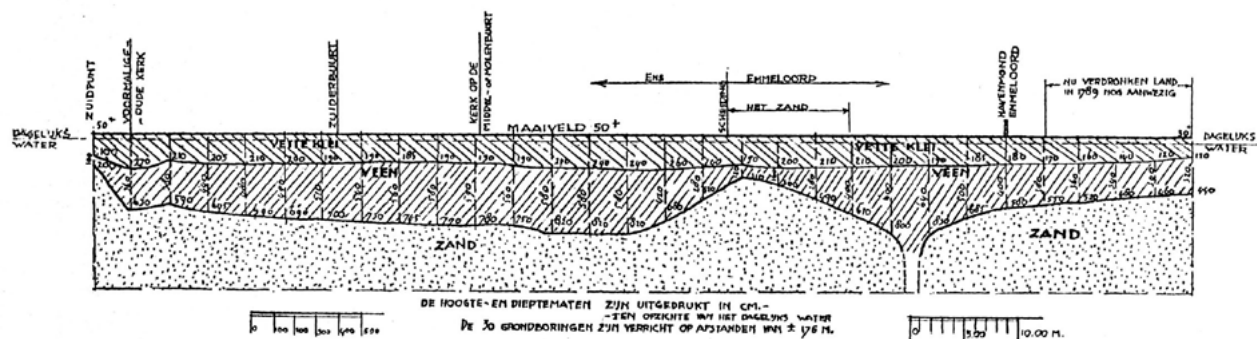
Ook de Schokker pastoor Ter Schouw laat zich in een brief aan de Commissaris des Konings van

Kaartje van Schokland. B. Meijlink.

²⁰ Kamper Courant van 24 oktober 1858.

SCHOKLAND

GEOLOGISCH LENGTEPROFIEL ZUID-NOORD, VOLGENS DE IN 1804
DOOR **LUCAS SEIDEL** VERRICHTE GRONDBORINGEN EN DE DAARNAAR GEMAAKTE KAART
DE LENGTESCHAAL IS 1:20.000, DE HOOGTESCHAAL 1:400.

OVERGENOMEN IN 1964 DOOR HANS SEIDEL, UIT HET IN HET TIJDSCHRIFT VAN HET KON. NED. AARDR.K. GENOOTSCH., 2^e SERIE, DEEL XLII, 1925, UITG. J. BRILL, LEIDEN "VOORKOMEND ARTIKEL „SCHOKLAND," DOOR H.J. MOERMAN EN A.J. REIJERS.

*Geologisch profiel
Schokland. Lucas
Seidel (veeneiland).*

Overijssel²¹ in 1858 nogal laattunkend over de Schokker uit. "Hij is iemand die zich volstrekt niet weet te redden, maar gered moet worden. Daarin gelijkt hij het kind. En aan die weinige ontwikkeling schrijf ik zijne maatschappelijke gebreken toe: als daar zijn zorgeloosheid, lusteloosheid, gemis aan eergevoel, het niet bezitten van de noodige spaarzaamheid, dat daarom nog geen verkwisting is, het niet vooruitzien in de toekomst. (...) Die maatschappelijke gebreken hebben tot zijnen maatschappelijken ondergang bijgedragen en zeker dezelve verhaast." André Geurts – kenner van de Urker geschiedenis – komt in een vrij uitvoerig artikel tot de conclusie dat de Urkers – met behoud van hun eigenheid – zeer flexibel hebben gereageerd op zich wijzigende omstandigheden.²²

21 HCO, Toegang 25, inv. no. 14423.

22 A. Geurts, *Wonderlijk Urk; Opmerkelijke berichten over een (voormalig)eiland en zijn bewoners*. In: *Cultuur Historisch Jaarboek voor Flevoland. Ooit Zuiderzee*, 2005 p.81 e.v.

Godsdienst als bepalende factor

Was de flexibiliteit van de Urkers en hun ondernemerschap mogelijk een gevolg van de godsdienstige gezindheid?

De Duitse socioloog Max Weber schreef omstreeks 1900 dat katholieken meer Bourgondisch leven, meer genieten van het leven, minder spaarzaam en minder ondernemend zijn dan protestanten. Weber meent dat het ontstaan van het kapitalisme, met alle nadruk op hard werken en zuinig zijn, te danken is aan het protestantisme.²³

Sascha Becker, econoom en verbonden aan de universiteit van Warwick, toetste de theorie van Weber en oordeelde daarentegen dat er helemaal

23 Max. Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (eerste uitgave in 1905, later volgde een versie waarin hij de kritieken op de eerste uitgave verwerkte en becomingerierde) beweerde hij dat dankzij het ascetische leven van calvinisten (hard, rationeel en systematisch werken, maar niet mogen genieten van het verdiende geld) veel winst werd gemaakt, waarmee investeringen voor nieuwe activiteiten gedaan konden worden.

niet zoiets is als een protestantse werkmentaliteit. Niet het harde werken, maar het leesonderwijs dat Maarten Luther invoerde, heeft de protestanten opgestuwd in de economische vaart der volkeren.

‘Luther wilde dat mensen zelf de bijbel gingen lezen’, legt Becker uit. ‘Dus vertaalden protestanten de bijbel en investeerden ze van het begin af aan meer in onderwijs. Maar lezen is niet alleen goed voor het geloof, ook voor zakendoen. Dat gaf een voordeel.’²⁴ Individuele verantwoordelijkheid is beslissend voor een goed ondernemerschap.

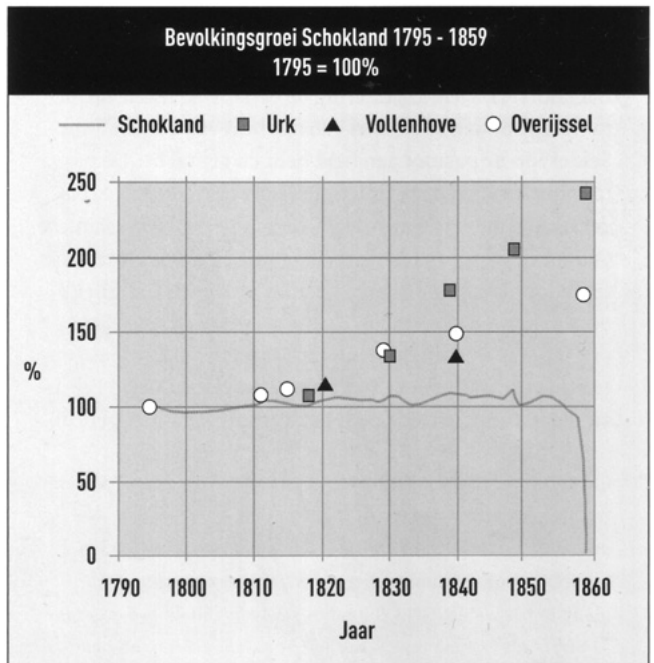
Over de rol en betekenis van de godsdienst wordt thans nog volop gediscussieerd in verband met de Eurocrisis. Het overwegend katholieke Zuid-Europa zou het financieel veel slechter doen dan het overwegend protestantse Noord-Europa. Maar: IJsland is overwegend luthers, Griekenland oosters-orthodox en Polen katholiek. En juist Polen is economisch succesvol.²⁵

We zagen ook dat de katholieke Volendamers zeer voortvarende vissers waren.

Het beantwoorden van de vraag of de godsdienst een bepalende factor is geweest is niet zo gemakkelijk. Op Schokland kende het overwegend protestantse Ens weliswaar minder armoede, maar dat kan ook -mede - een gevolg zijn geweest van de uitstraling als bestuurscentrum. Daar woonde de burgemeester, de politieman, de geneesheer en de waterstaatsambtenaar.

²⁴ Sascha O. Becker, Ludger Woessmann, *Was Weber wrong? A human capital theory of protestant economic history*. Cesifo Working Paper No. 1987, category 4: Labour markets, May 2007. Zie ook: Maarten Keulemans, *Katholieken zijn helemaal niet luiër dan protestanten*. Volkskrant, 09/10/11.

²⁵ Zie *Historisch Nieuwsblad*, no.6, 2011, pag. 34.

De grafiek geeft de stagnerende bevolkingsontwikkeling van Schokland weer in vergelijking met de bevolkingsgroei van Urk, Vollenhove en Overijssel.

Jaarlijks werden daar de meeste dijkwerkers ingehuurd.

Conclusie

De opgang van Urk en de neergang van Schokland is complexer dan wel eens wordt verondersteld. Er blijven zeker nog vragen. Bijvoorbeeld of Rijkswaterstaat na 1825 adequate veranderingen heeft doorgevoerd. Ook is er soms sprake van tegenstrijdige berichtgeving.

Wel is duidelijk dat de Urkers een ander slag mensen waren dan de Schokkers. Meerdere schrijvers verwijzen naar de al of niet gepaste vrijmoedigheid van de Urkers. Ze hebben in ieder geval vaak flexibel gereageerd op wisselende omstandigheden. Het heden levert het bewijs: Urk, een ongekende ondernemende gemeenschap.

Grafiek toelafname bevolking Schokland en omringende plaatsen. Bron: Gerrit van Hezel.

*Urker schedels
(herbegraven op
Urk). Frederieke
Jochems, Franjo,
Amsterdam.*

De Schokkers hebben niet altijd adequaat gereageerd op nieuwe ontwikkelingen. Ze lieten het gebruik van de wonderkuil aan zich voorbijgaan en verzwakten hun concurrentiepositie.

We zagen in het voorgaande reeds dat de positieve/negatieve rol van de godsdienst tot op de dag van vandaag omstreden is. De godsdienst alleen is niet toereikend om het verschil in ontwikkeling met Urk te verklaren. Het katholieke Volendam was jarenlang een bloeiende vissersgemeenschap. Maar – zie Becker – het is ook te simpel om de factor godsdienst uit te sluiten.

De door pastoor Ter Schouw geuite classificatie, dat de Schokkers domme en weinig ondernemende mensen waren, is – gezien de onderwijsvoorzieningen – erg zwaar aangezet. Maar een kern van waarheid is best mogelijk. Dan is de opmerking van de pastoor tevens een testimonium paupertatis, een bewijs dat de katholieke kerk (te) weinig

heeft bijgedragen aan de persoonlijke ontwikkeling van de Schokkers. Becker verwees naar het lutheranisme waarin het lezen van de bijbel en het persoonlijk onderzoek een grote rol speelt. Dat gebeurde niet of nauwelijks in de katholieke kerk.

Het calvinisme, waarin – evenals in het lutheranisme – het persoonlijk bijbel lezen een grote rol speelt, heeft de ontwikkeling van Urk mede bepaald. Tenslotte nog iets over het te eenzijdig benadrukken van de slechte mentaliteit van de Schokkers. Dat beklemtonen is waarschijnlijk mede een gevolg geweest van de in 1841 verschenen roman van E. J. Potgieter *Jan, Jannetje en hun jongste kind*.²⁶ Potgieter meende dat Nederlands achteruitgang in de negentiende eeuw te wijten was aan de lamledige mentaliteit van het volk, aan de alom heersende ‘jansaliegeest’.

26 E.J. Potgieter, *Jan, Jannetje en hun jongste kind*, 1841 Zie: Themanummer *Spiegel historiael*, 11/12, november/december 2003: Hoe Jan Salie op stoom kwam. Nederland en de Industriële revolutie

De huidige geschiedschrijvers denken over die achterstand genuanceerder. De neergang en/of opgang van een dorp, stad of land is vaak een complexe zaak. En datzelfde kan ook gezegd worden van Schoklands neergang.

Verreweg het belangrijkste is echter het feit dat de Urkers onder een gelukkig gesternte zijn geboren. De keileembult was een veilige basis voor een expansief bestaan.

'Schokkers eiland' daarentegen was in 1859 verworden tot een troosteloos landschap. Je kon daar met de beste wil van de wereld geen fatsoenlijk bestaan meer opbouwen. Het eiland was in de woorden van waterstaatsingenieur Ortt: een 'modderpoel'. Om te overleven moesten de Schokkers het eiland verlaten en hun heil elders zoeken.

De gehechtheid aan het eiland en aan elkaar heeft het verblijf nog lang gerekt

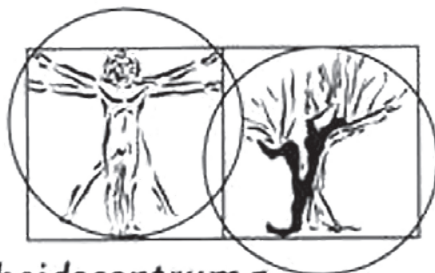
tot 1859. Volgens de 'Wet van den 16den December 1858' verlieten 588 mensen het eiland.

Urk had toen reeds meer dan het dubbele aantal inwoners.

Dankzij het schedelonderzoek van Harting (op Urk) en later van De Froe (op Schokland)²⁷ weten we dat er met zowel de Urker als Schokker schedels niets loos is geweest. De opmeting door bovengenoemde heren heeft dat duidelijk aangetoond.

###

27 Griffioen, dr. F.M.M., 'Schokland, een stukje opgegraven verleden. Met een inleiding van B. Klappe', in: *Het Schokker Erf 12* (1989). Prof. De Froe had in 1940 onderzoek gedaan op Schokland, pag. 20-57.

gezondheidscentrum

de Wilg

Fysiotherapie-praktijk de Wilg
behandelt nu ook
op Lange Dreef 28

Afspraak maken kan
via de receptie van
gezondheidscentrum
de Wilg,
Wilgenlaan 12
8302 AM Emmeloord
Telefoon: 0527 612299

Kringloop van steen

een lied van Bernhard Huijbers

door W.Tj. Hellinga

In het bezit van Museum Schokland is een bandopname van een speciaal voor Schokland geschreven lied van Bernhard Huijbers. “Kringloop van het gesteente“.

Kringloop van steen (door W.Tj. Hellinga).

In Espeillac in Frankrijk woont en werkt de componist en tekstschrijver van kerkmuziek, Bernhard Huijbers. Hij is een uitgetreden Jezuoet, die zich geheel bezighoudt met de vernieuwing van de kerkmuziek en heeft met zijn werk wereldfaam verworven. In de zomer van 1982 bezocht hij met zijn levensgezellin het Museum Schokland om te overleggen over een samenkomst met vrienden en kennissen in het voorjaar van 1983. Het thema van deze samenkomst zou zijn; “de steen“. Een dag lang sprak ik met hem over de aspecten van de gesteenten op aarde, naar aanleiding waarvan hij een lied schreef en componeerde dat in ons kerkje is uitgevoerd door de genodigden met Bernhard Huijbers aan de piano. Wij namen de uitvoering op de band op en de componist schonk het lied aan ons museum.

Het leek ons een goede gedachte om de *Kringloop van steen* weer eens ten gehore te brengen op 12 mei 2011 in de *Gesteentetuin*. Wij kwamen daar samen om te herdenken dat de cursus geologie 25 jaar geleden was begonnen. Een goede gelegenheid voor een heruitvoering van dit “geologisch“ lied. Het enthousiasme van ruim 70 toehoorders was zo groot dat velen vroegen om een kopie van de tekst.

Het leek mij goed om alle leden van onze vereniging ervan in kennis te stellen welk een belangrijk bezit deze compositie voor ons museum betekent. Ik denk dat wij hier te maken hebben met een unicum in de muziek-literatuur en alleen daarom al waardevol. Het Museum Schokland is terecht trots op dit bezit.

###

De Gesteentetuin in het Schokkerbos is een plek waar zwerfstenen uit de hele regio worden verzameld. Het project uit 1981 is een initiatief van de Vrienden van Schokland in samenwerking met Staatsbosbeheer. Thans wordt deze beheerd door het Flevo Landschap.

Kringloop van steen

Refrein

Steen is gestolde tijd,
Samenvloeiende ruimte
Waar eeuwig Nu gedijt,
de vrije-val-kring sluitend.

1.
Zoals een mens, die jaren
Is blootgesteld aan buiten,
Door weer en wind en regen
En kou en zonnebrand
Gegroefd wordt en verweerd,
verrimpeld en gekrompen,

2.
zo raakt een rots verouderd,
gespleten en verbrokkeld,
en gaat zijn gang omlaag,
door ijs en smelt gedreven,
door beddingen gerold
en aan zichzelf geslepen.

3.
en afgevlakt, vergruisd,
zandgrond of mineraal,
samengesteld, onzuiver,
of zuiver en gedegen,
of teelaarde die, vruchtbaar,
in Leven op mag gaan,

4.
en daalt nog verder of
tot in de oceaan
om laag op laag te vormen,
korrel aan korrel kittend,
omklemmend als fossiel
wat stervend blijft bestaan.

(Refrein)

5.
Zal eens het steen weer stijgen,
Zeebodem, opgeheven
Tot hooggestuwde bergen,
Om weer opnieuw als rots
Te dragen en te dienen,
Woning te worden, aarde?

(Refrein)

6.
Of keert het steen terug
Tot in de schoot der aarde
En smelt tot vloeibaar magma,
Een druppel in de vuurzee...?

Het harde leven in de begintijd van de polder; Kindersterfte

Henk M. Wassink

Vaak als je met iemand spreekt over de begintijd van de Noordoostpolder, komt de hardheid van de samenleving ter sprake. De pioniers kwamen in een omgeving waar geen van die voorzieningen aanwezig waren waarmee nu hulp verleend wordt in noodgevallen. Geen ziekenhuis en dokterspost. Geen ANWB en slachtofferhulp. Geen bergingsdienst en traumahelikopter.

Henk Wassink (Apeldoorn, 1950) is sinds 1974 werkzaam als onderwijzer bij diverse scholen voor basisonderwijs in Emmeloord. In 1985 behaalt hij de akte Geschiedenis MO-A te Zwolle. In 1997 schrijft hij Krijtjes in de Klei, een geschiedenis van het pc onderwijs in de Noordoostpolder.

Als je naar de polder kwam, moest je gezond van lijf en leden zijn. Als je een gehandicapt kind had, was dat een probleem. De instanties en voorzieningen die er nu zijn om in zo'n situatie effectief te hulp te schieten, waren er nog niet.

Als je met pioniers spreekt, hoor je ook van de ongevallen met verkeerde afloop, soms zelfs dodelijk.

Overal waar geleefd en gewerkt wordt, loop je kans op ongelukken. Maar hoe lagen nu die verhoudingen? Hoeveel liep daarvan verkeerd af? En: wie waren de slachtoffers?

Waar gewerkt wordt, wordt geleefd. Waar geleefd wordt, heeft men toch ook, soms op een tragische manier met de dood te maken. Vandaar dat ook in het begin van de polder men zich het hoofd heeft moeten buigen over het inrichten van een begraafplaats.

De onbevestigde verhalen die ik hoorde over de hardheid van de begintijd in de polder, over de sterfgevallen die

deze hardheid bevestigden, heb ik een aantal jaren geleden nagetrokken met iets waar je normaliter niet aan zou denken. In de maand september van 1997 heb ik de begraafplaatsen van gemeente Noordoostpolder bezocht en daar graven geteld. Daarbij heb ik mij als grens voor de begintijd, de jaren van 1947 t/m 1957 gesteld. Dat zijn de tien jaren na de eerste uitgifte van boerderijen in 1947. Dit is, ik geef het toe, arbitrair. Ik had ook als grens naast het jaar 1947, het jaar 1962 kunnen kiezen. Het jaar waarin de Noordoostpolder een zelfstandige gemeente werd. Maar ook dat is arbitrair. Hiertoe heb ik de begraafplaatsen van Emmeloord en Marknesse bezocht. De kerkhoven van de andere dorpen zijn wel bezocht, maar de graven heb ik niet meegeteld. Deze hoven zijn pas na 1962 aangelegd.

Hiernaast volgen in schema de tellingen:

Aantal begravingen in Emmeloord 1947 t/m 1957

Oorlogsgraven	4
Totaal aantal graven t/m 1957	102
waarvan kinderen t/m 12 jaar	57
waarvan kinderen t/m 1 jaar	32

Aantal begravingen in Marknesse 1947 t/m 1957

Totaal aantal graven	14
waarvan kinderen t/m 12 jaar	5
waarvan kinderen t/m 1 jaar	1

Totaal aantal graven	120
waarvan kinderen t/m 12 jaar	62
waarvan kinderen t/m 1 jaar	33

Deze telling valt nu, 2012, niet zonder meer te herhalen, want na zoveel jaren kan een graf of de steen, en dat ligt aan de gemeentelijke regels, geruimd zijn. Bij de begraven baby's valt op te merken dat er 3 tweelingen waren, in 1950, in 1952 en in 1954. Daarbij stond op de steen te lezen, net als bij een kindergraf in Marknesse: "ll", oftewel "leefloos", levenloos geboren. Wat een drama's in de nog jonge polder.

De conclusies van deze telling spreken nog meer van drama en verdriet. Meer dan de helft, 51,6%, van het totaal van 120 begravingen in de eerste tien jaar, betreft een kind van onder de 13 jaar. Meer dan een kwart, 27,5%, betreft het een baby. Eén op de twee begrafenisstenen betreft een kind en één op de vier een baby.

In een jonge, zich ontwikkelende samenleving zoals de polder toen was, waren logischerwijze niet veel bejaarden. Men moest jonge, krachtige, gezonde werkers hebben, die een samenleving op konden bouwen. Daar werd bewust, ook door een bepaalde selectie, naar toe gewerkt. Het valt dus ook niet aan te nemen,

dat deze sterfgevallen alle op ziekte en ouderdom terug zijn te voeren. Bij onderzoek naar het ontstaan van de Vereniging van Scholen met de Bijbel in de NOP is mij gebleken, dat er in deze begintijd ieder jaar minstens één overlijden van een schoolkind viel te betreuren. Dit klopt met bovenstaande telling. Pas midden jaren zestig van de vorige eeuw stopt dit betreuenswaardige proces. Soms blijkt uit notulen de oorzaak. Veelal verdrinking in de vaarten en

Sommige families werden onevenredig hard getroffen door kindersterfte. Foto begraafplaats Emmeloord door Henk Wassink.

tochten. Dit brengt de scholen ertoe om halverwege de jaren vijftig met zwemles te beginnen, bij gebrek aan zwembad in de vaart.

Verkeersongelukken op onverlichte en soms modderige wegen en ook op de erven van de boerderijen kennen vaak een dodelijke afloop. Het is dokter J.H. Jansen op 4 oktober 1950 overkomen. Voor de baby's kan gelden dat het noodzakelijk harde werken in de begintijd zo'n wissel trok op het lichaam van de aanstaande moeder, dat dit fatale gevolgen had voor de gezondheid van het kind. Bereikbaarheid en directe aanwezigheid van hulp speelt dan een beslissende rol. Dat was er vaak dus niet. En naast ongelukken komt ook brand door hooibroei met alle gevolgen van dien voor.

Bij het vorderen van de inrichting van de polder verbetert ook de veiligheids- en leefsituatie. En veranderen ook bovenstaande trieste cijfers en verhoudingen. Nu zijn er protocollen en worden er afspraken gemaakt hoe te handelen bij een, gelukkig zeer zeldzaam, overlijden van een kind en is er nazorg. Dit alles ontbrak toen.

Maar meer onderzoek in archieven zal nodig zijn om alle aspecten rond niet-natuurlijke sterfgevallen die de hardheid in het begin van de polder illustreren, voor een breder publiek en het nageslacht vast te leggen en uit de doeken te doen.

###

SERVICEPARTNER

ALEKO

TV LCD DVD HIFI
TELEFONIE
STOFZUIGERS
ONDERDELEN

EIGEN TECHNISCHE DIENST
WWW.ALEKO.NL

MOERASANDIJVIESTRAAT 18 EMMELOORD TEL: 0527-613501

PARKEREN VOOR DE DEUR

Boer

Gedicht in het Gronings dialect met vertaling door Jan Roemers

Typisch gedicht in Gronings dialect en stijl, waarin een boer zijn rijkdommen aan land en bezit overweegt, ervoor huivert, maar vol trots vaststelt, dat het is: 'Alles van mij'. De dichter-schoolmeester-onderwijsinspecteur Jan Boer publiceerde het in 'Pinksterblommen' (Assen, 1939)

As boer zo op zien stukken staait
mit doemen hoog in't vest,
dan roeskert het deur 't roege raait:
'Dit het aal woater west'.

En as' e noar zien koren kikt,
dat willeg wölft ien wiend,
dat braid hom bie de borst opstrikt,
den denkt'e: 'Nou is't aal miènd!'

En as' e noar zien volkje zigt,
dat hauwt ien't hoaver om,
dat zwit en schript ien 't zwoule licht,
den aarbaidt dat veur hòml!'

Sums wordt hom 't wel ais mooi tou en
den stapt 'e stil noar diek
en kuurt 'e zo deur ogen hen
en schoedelt hom - zo riek.

Als de boer op zijn akker staat
met z'n duimen hoog in z'n vest
dan ruist het door het ruige riet
"Dit is allemaal water geweest"

En als hij naar zijn koren kijkt
dat rustig op de wind wuift
en dat breed voor zijn borst staat
dan denkt hij "Nu is het allemaal voor mij"

En als hij naar zijn werkvolk kijkt
Die zigten de haver om (zigten is ook maaien met
een soort korte zeis)
Die zweten en zich inspennen in het zweole licht
dan werken ze "Voor hem".

Soms is het hem wel eens genoeg en
stapt hij naar de dijk
En tuurt hij door zijn ogen heen
en schoedelt zich zo rijk (lekker tegen iets aan
schurken).

Schilderij De Rode Boerderij van Jan Alting (1885-1973)

Zeegras als wapen tegen stijging zeespiegel

Evert de Boer

Dit was de kop van een artikel in De Stentor van 12 september 2011. Er staat in te lezen dat de Waddenvereniging en Rijkswaterstaat die dag een experiment zou beginnen om zeegras terug te laten keren in de Waddenzee. “Op drie locaties worden, aan de randen van de Waddenzee, de komende tijd zeegrasvelden aangelegd (onder de kust van Schiermonnikoog, het Uithuizerwad aan de Groningse kust en Balgzand bij Den Helder).

Evert de Boer (1945) werd geboren in Wons, in het westen van Friesland. Als zevenjarige jongen verhuisde hij in 1952 naar de Noordoostpolder. Zijn vader begon een boerderij vlak bij Schokland. In 1973 werd hij lid van de Vrienden van Schokland. Tot 2008 was hij voorzitter van deze vereniging.

In het Duitse en Deense deel van de Waddenzee is het de laatste jaren teruggekeerd, maar niet in Nederland. Zeegras is een belangrijke graadmeter voor de ecologische toestand van getijdengebieden. Op en in de plant leven organismen die als voedsel dienen voor vogels en vissen. Het geeft vissen beschutting en bescherming en dient als broed en kinderkamer. Zeegras kan dienen als wapen in de strijd tegen de stijging van de zeespiegel. Zeegrasvelden zijn slibvangers. De wadplaten die de kust beschermen, zullen sneller groeien en dus bijdragen aan de veiligheid”. Tot zover een deel van het artikel.

Een aantal weken voor het bovenstaande artikel verscheen vond ik in een tweedehands-boekhandel een rapport over het verdwijnen van zeegras. *Rapport van de Commissie tot Onderzoek naar mogelijk verband tusschen de afsluiting van de Zuiderzee en den toestand van de wiervisscherij*

en andere visscherij benoorden den afsluitdijk.

Mijn belangstelling was gewekt omdat ik vlak bij de Afsluitdijk (aan de Friese kant) geboren ben.

Het rapport spreekt vrijwel nooit over zeegras. In de volksmond heet het wier. Er zijn twee soorten zeegras: Groot zeegras (*Zostera marina*), dit was het winbare wier en Klein zeegras (*Zostera nana*, ook wel *Zostera noltii* genoemd).

Het winnen van wier vond op drie wijzen plaats;

- a. in de zomer, op de ondiepe waarden, wanneer het rijk was werd het onder water gemaaid.
- b. losgeslagen wier dat in zee dreef werd opgevist.
- c. het aan de kust aangespoeld wier verzamelen.

Het wier werd uitgespreid om af te sterven, gedroogd, daarna in zoetwater geweekt daardoor werd het ontzilt en gereinigd, opnieuw gedroogd om daarna in balen geperst te worden van 50 of 100 kg.

Het instellen van een commissie was op verzoek van betrokkene bij de wier- en andere visserij ten noorden van de Afsluitdijk. Daarin namen B en W van Texel het voortouw (31 januari 1934). Op 29 juni 1934 gaf de Minister van Waterstaat opdracht dat door de Generale Commissie Zuiderzeesteunwet een advies moest worden uitgebracht.

In deze Generale Commissie zouden ook vertegenwoordigers van Den Helder en Texel benoemd moeten worden, namelijk H.H.W. de Boer en K. Vlaming.

De Generale Commissie bestond uit: H.B. Defour (Lid en voorzitter). Mr. D. van der Werf (secretaris). De leden: Ir. V.J.P. de Blocq van Kuffeler, H.H.W. de Boer, A.B. Brouwer, K. Vlaming.

Nadat de Generale Commissie uitgebreid gesproken had met de afdeling Kust-, Rivier- en Binnenvisserij-onderzoek van het Rijksinstituut voor biologisch Visscherij-onderzoek en met de Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken, kon het werk aanvangen.

Het lid A.B. Brouwer liet zich bij het onderzoek en vergaderingen vervangen door Dr. B. Havinga, hoofd van de afdeling Kust-, Rivier- en Binnenvisserij van het Rijksinstituut voor Biologisch Visscherijonderzoek.

De Zuiderzee strekte zich verder uit dan de huidige grens van de Afsluitdijk. Vanaf de Noord-Hollandse kust, de eilanden Texel, Vlieland, Terschelling en dan naar de Friese kust was voor de afsluiting, de Zuiderzee. Na afsluiting werd het gehele gebied de Waddenzee.

De Commissie kreeg als opdracht in hoeverre de afsluitdijk invloed had op de groei van wier en hoe

de invloed was op de visserij. Als er een bevestiging zou zijn dat door de afsluiting deze mensen brodeloos werden dan zouden ze in aanmerking kunnen komen voor de Zuiderzeesteunwet.

Werkwijze

De Commissie had de beschikking over ambtelijke rapporten, brieven en praktische deskundigen van de Wieringer vissers vereniging (D.E.T.V.), met als voorzitter de heer Tijsen.

Tenslotte zou Dr. Havinga contact opnemen met buitenlandse waarnemingsstations om te vernemen hoe het stond met de verspreiding en verloop van een ziekte in wier die in een groot deel aan de oostkust van Noord-Amerika en de Westkust van Europa voorkwam. Ook werd een onderzoek ingesteld op Texel naar de ontwikkeling van zeegras binnendijks.

De gemeente Wieringen exploiteerde het grootste deel van de wierwaarden door ze te pachten van de Domeinen. B en W van Texel schatten de winst tussen 70 en 80.000 gulden (€ 31.760 tot € 36.300).

*Zostera Marinara,
Groot Zeegras*

In Wieringen zijn cijfers bekend hoeveel loon de gemeente uitkeerde aan de wiermaaiers.

1929/30 f 53.257,- (€ 24.166,-)

1930/31 f 47.107,- (€ 21.376,-)

1931/32 f 36.334,- (€ 16.623,-)

1932/33 f 18.450,- (€ 8.372,-)

1933/34 nihil

1934/35 nihil

Over de oorzaak van de teloorgang van de wiersvisserij waren de meningen verdeeld. Vooral de beroepsgroep was van mening dat de afsluiting de oorzaak was. De deskundigen waren van mening dat het kwijnen van wier voortkwam door een ziekte (schimmel), die vanuit Amerika via Frankrijk en Engeland, onze kusten bereikte en naar het oosten trok. In het Engels heet deze ziekte: Wasting disease (Men ontdekte later dat het een eencellig, slijmzwamachtig organisme was met als naam: *Labyrinthula macrocystis*, die ook voorkwam bij Ruppia en Zannichellia zonder dat het schade deed. Klein zee gras was ongevoelig voor deze eencellige!) De ziekte komt vooral voor bij een temperatuur van 16 graden Celsius in zout water op niet droogvallende gronden.

De wetenschappers voerden de volgende bewijzen aan voor het verdwijnen van wier:

1. In 1924 sloot het Amsteldiep. Er was toen nog geen sprake van ziekte maar de stand van het wier ging achteruit.
2. Naarmate de afsluiting vorderde en het sluitgat kleiner werd de groei minder, kwijnende en verdween.
3. Het wier dat in de onmiddellijke omgeving van het sluitgat stond bleef het langst in goede conditie, zodra het gat gesloten werd verdween het wier.

4. Het wier dat door een dam tegen de stroom beschermd was, tegen de kust van Texel was behoorlijk gaan groeien, en bereikte een winbare hoogte. Evenals wier dat in het binnenwater stond met een verbinding met het buitenwater. Dit ondanks dat de ziekte hier toen ook al uitgebreid voorkwam.

De praktische deskundigen voeren de volgende motieven aan voor het verdwijnen van het wier:

1. Door de verandering van de samenstelling van het water. Er kwam geen water meer bij met een lagere zoutsamenstelling vanuit de Zuiderzee.
2. De gewijzigde waterbeweging in de Waddenzee zorgde dat slib en zand van de wierwaarden gespoeld werd. De wierwortels spoelden bloot waarbij zand over de wierplanten spoelde zodat deze planten stikten.
3. Door de getijbeweging kwam het voor dat het grensgebied tussen hoog en laag water langer droog kwam te liggen, waar het wier niet tegen bestand was.
4. Het niet meer plaatshebben van slibafzetting, die een gunstige invloed op de wiergroei had nu water vanuit de Zuiderzee niet meer gelijkmatig over de wierwaarden vloeide.

De mening van de praktische deskundigen staat haaks op de mening van de wetenschappers die het verdwijnen van de wier toeschrijven aan een ziekte. In 1930 kwam de ziekte het eerst voor in Canada en Amerika. In 1931 in Frankrijk en in 1932 in ons land. In 1933 was de ziekte al over geheel West-Europa uitgebreid van de lagune van Coimbra in Portugal tot Bergen in Noorwegen en ze was in de Oostzee doorgedrongen. In 1934 was ze Kiel genaderd.

Dr. Havinga omschreef de ziekte en het ziekteproces als volgt:

Het ziekteverwekkend organisme was nog niet gevonden, evenmin hoe de ontwikkeling was en wat gunstige of ongunstige processen waren. De eerste verschijnselen van de bladafsterving waren zwarte vlekjes die zich uitbreidden.

Wierblad is hol en bevat een gas waardoor het drijft. Door de ziekte verdween het gas waardoor de planten hun stevigheid verloren en het blad neerviel. In de Waddenzee schijnt het wier langer te worden voor het neerviel. Het zou er op kunnen wijzen dat de ziekte op zijn retour was. Maar de vraag was of de wortels van de zwakke planten ten gevolge van het wegspoelen van slib en zand dit proces zouden overleven.

Dr. E. Wohlenberg wees op een publicatie in het tijdschrift Nord-Elbingen, welke handelde over de zeegrasziekten in de Noordfriese Waddenzee. Bij een bezoek aan onze Waddenzee was er geen ander beeld dan in het Noordfriese gebied. Hij verwachtte dat het lang zou duren voor het zeegras weer in oude fleur terug komt als de schimmel eenmaal verdwenen was. Alle vruchtbare zeegrasgrond zou verdwijnen en de herintroductie zal zeer moeizaam gaan aldus Wohlenberg.

Proefneming

Er werd een dammetje aangelegd op de Nieuwe Schilderswaard aan de Texelse kust. Ook dit bood geen soulaas. Het zeegras was ook daar aangetast. In het binnendijksgebied stond nog wel zeegras. Ogenschijnlijk leek dit gezond te blijven. Het zoutgehalte was iets lager dan in de Waddenzee. Een van de redenen dat het zeegras daar nog groeide was het voorkomen van de plantensoort Snavelruppia (*Ruppia maritima*). In de Waddenzee ontbrak deze geheel!

Eindconclusie van de Commissie

Allereerst waren de leden van de Commissie uit Texel en Den Helder het oneens met de conclusie van de overige leden. Zij zagen het aanleggen van de Afsluitdijk als reden voor de verdwijning van zeegras. Wel of geen ziekte maakte niet uit, door de gewijzigde omstandigheden was de afsluiting de boosdoener!

In het verleden kwamen ook op de wierplanten de zwarte stipjes wel voor en dat was nooit een reden geweest dat het wier verdween. Men stelde dat na sluiting van de Afsluitdijk het zoete IJsselmeerwater bij lozing in diepe geulen van de Waddenzee terecht kwam en zo verdween. Ook was de vloed ongeveer een halve meter hoger dan voor de afsluiting. Hun conclusie was dat de gewijzigde omstandigheden de reden moest zijn voor de verdwijning van het wier. Hier en daar was er nog wel wat wiergroei op plaatsen in de Waddenzee. Ziekte of geen ziekte, punt uit.

*Zostera Marinara,
Groot Zeegras.*

*Zostera Marinara,
Groot Zeegras heeft
een sterk vertakt
wortelstelsel.*

De leden van de Commissie De Blocq van Kuffeler en Dr. Havinga, deelden de opvatting van De Boer en Vlaming niet.

1. Sinds 1932 had een sterke achteruitgang van het wierbedrijf plaats gevonden, waardoor dit bedrijf praktisch was stilgelegd, dit tengevolge van het kwijnen en afsterven van wier.
2. De wetenschap had vastgesteld dat de ziekte langs de hele westkust van Europa en de Waddenzee voorkwam en het wier aantastte.
3. In de Waddenzee waren door de afsluiting van de Zuiderzee veranderingen opgetreden in getij en waterbeweging maar ook in de toestand van de bodem. Mogelijk dat de samenstelling van het water en de slibvorming, die ook zonder het optreden van de wierziekte invloed op het groeien van wier in de Waddenzee zou kunnen hebben. Het zou plaatselijk van invloed kunnen zijn geweest.
4. De afsluiting van de Zuiderzee en het optreden van de wierziekte waren toevalligerwijs samengevallen.
5. Door de toevallige samenloop, met uitzondering van enkele gebieden op het totale wiergebied die door uitschuren en overspoelen, door zand, waren verdwenen kon men niet stellen dat door afsluiting het wier verdween.
6. Ook wanneer de Zuiderzee niet afgesloten was zou het wier zijn aangetast. De vraag was wel of het zo erg zou zijn geweest als de Zuiderzee niet was afgesloten. De aanwijzingen waren te onduidelijk om hier een definitief oordeel over te geven.
7. De invloed van de afsluiting zou blijken als de ziekte verdwenen was.
8. Als de wierziekte de reden was van het afsterven in de Waddenzee dan zou ook het herstel plaatselijk onmogelijk worden door gewijzigde omstandigheden na afsluiting. Dat zou dan later moeten blijken.
9. Volgens de tot nu toe gevolgde interpretatie van de Zuiderzeesteunwet zijn niet belanghebbenden in de zin van deze wet zij, die op 25 juli 1918 het bedrijf van wiervisser uitoefenden wanneer dit bedrijf niet werd uitgeoefend in de Zuiderzee,

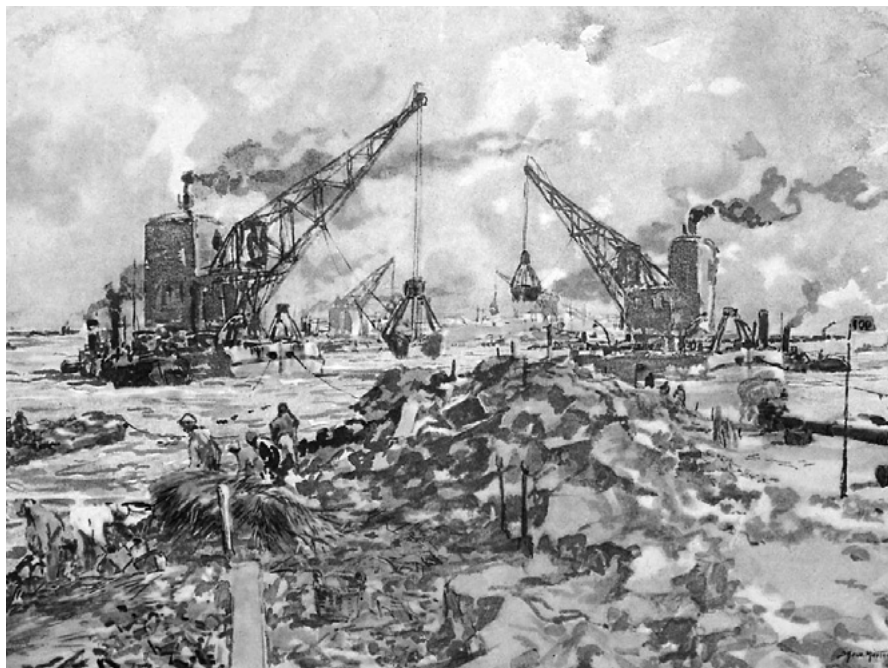
daarbij als grens aannemende de dijk tussen de Noord-Hollandse kust en het eiland Wieringen, dit eiland en de Afsluitdijk, die het met de Friese kust verbindt.

10. Door wetswijziging of gewijzigde interpretatie zou de Zuiderzeesteunwet eventueel van toepassing kunnen worden. Uitbreiding van de werkingssfeer van deze wet was niet gewenst.
11. Mocht na uitwerking van de wierziekte de groei onder invloed van de afsluiting niet of gedeeltelijk tot herstel komen en er blijvende schade zou zijn, dan achtte de Commissie waar nodig, tegemoetkoming op andere wijze dan in de Zuiderzeesteunwet vastgelegd. Om kort te gaan de wiersissers en de vissers kwamen, behoudens de conclusie van punt 9 en 10, niet in aanmerking voor steun door de Zuiderzeesteunwet! Een harde eindconclusie van de Commissie.

Zuiderzeesteunwet 1925¹

Artikel 1. Verklaringen en uitdrukkingen. Deze wet verstaat onder:

a. 'belanghebbenden', hen dien op 25 Juli 1918 hoofdmiddel van bestaan vonden in de uitoefening van de visscherij op de Zuiderzee of in het bedrijf van scheepsbouwer, scheepshersteller, mastenmaker, blokmaker, zeilmaker, nettenmaker, nettenhandelaar, taander, touwslager, mandenmaker, kistenmaker, kuiper, smid, loodgieter, koperslager, vischrooker, vischzouter, vischvervoerder, commissionnair of handelaar in visch, vischventer, leverancier van scheepsbenodigdheden, vischafslager, vischcontroleur, wiervisscher, commissionnair of handelaar in zeegras, eendenhouder of nesthandelaar, (ondermaatse vis, EdB) voor zooverre het gegrond was op de visscherij op de Zuiderzee. Zij, die op 25 Juli 1918 inkomsten trokken uit fondsen, waaraan Zuiderzeevisschers een deel der

*Werk aan de
Afsluitdijk.
Aquarel door J.H.
Mastenbroek..*

besomming plegen af te dragen (zoogenaamde Visschersfondsen), benevens op dien datum in Zuiderzeegemeenten woonachtige visschers, dien de visscherij ter Noordzee uitoefenen, doch hun bedrijf na afsluiting niet kunnen voortzetten en weduwen van belanghebbenden kunnen voor toepassing van dezer wet met belanghebbenden worden gelijkgesteld. Etc.

Na een aantal wetswijzigingen werden de wissers gedeeltelijk – zei het

voor minder dan de helft van de eis, pas vanaf 1938 schadeloos gesteld!

Iets over Groot zee gras²

Komt voor aan de zee kusten van het noordelijk half rond, maar ook in de Middellandse Zee en tot aan de rand van de pool streken. In Nederland was het vroeger plaatselijk algemeen en vormde het uitgestrekte vegetaties in de Waddenzee (vijftienduizend hectare). Maar ook in de zee armen van het Delta gebied. Vroeger kwam het ook voor langs de Friese en de Noord-Hollandse Zuiderzeekust,

zuidwaarts tot bij Marken. (In het zoete water van het ontstane IJsselmeer verdween het zeewier). In 1972 kwam in de Waddenzee nog vijfhonderd hectare Groot zeegras voor. In 1990 was dit geslonken tot tien hectare. Alleen bij Terschelling en in de Eemsmonding komt het nog sporadisch voor. De reden van het verdwijnen is bodemerosie, troebelheid van het water en vervuiling door Rijnwater. Op enige plaatsen in het Deltagebied komen tegenwoordig nog weer vrij omvangrijke zeegrasvelden voor, met name in het Grevelingenmeer waar

in 1971 ongeveer duizend hectare en in 1978 tussen vier- en vijfduizend hectare. Daarna schommelde de hoeveelheid sterk, mogelijk door strenge winters. Ook in het Veersemeer en op kleinere schaal in de Oosterschelde komt het nog voor.

Gebruik van zeegras.

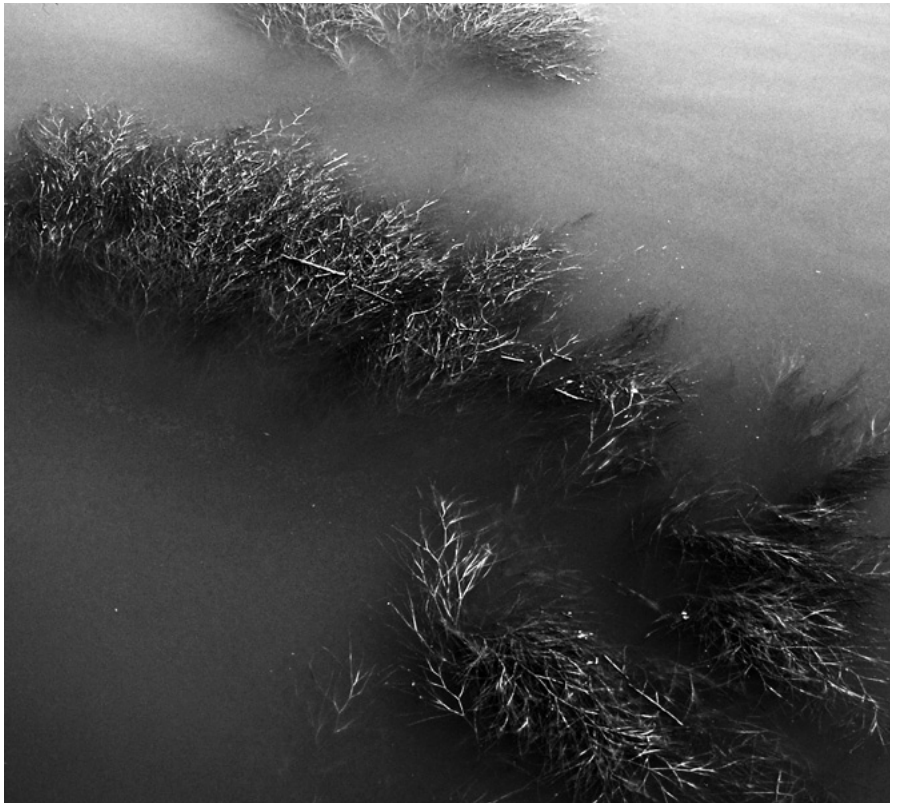
Het is zeker 500 jaar als dijkverstervigingsmateriaal gebruikt. De oudste meldingen dateren van rond 1300. Voor het aanleggen van dijken werd een dijklichaam van grond aangebracht waarop pakketten

De sluiting van de Zuiderzee (1932).
Schilderij van
J.H. Mastenbroek.
Collectie
Rijksmuseum.

metersdik wier werd gelegd dat door rijen, van in zee geheide palen, voor golfslag werd beschermd. De eerste aanslag op de wierdijken kwam rond 1730 toen de paalworm (de mosselsoort *Teredo navalis*) ons gebied binnendrong en grote delen van de palen in de zeevering begon te verwoesten. Daarna raakte het in ongebruik doordat men de dijken van puin en stenen begon te voorzien. De walvisvaarders namen vaak geperste balen wier mee. Hiermee stopten ze lekken die door beknelling van het poolijs ontstonden. Het werd gebruikt als dakbedekking en grondstof voor papier. Als vulling van matrassen en kussens bleef het tot de 20ste eeuw in gebruik. De Texelaars voegde een snufje Zealsem (*Artemisia maritima*) toe, dit voor het bestrijden van vlooien!

Hoe gaat (ging) het verder met zeegras?

Als resultaat van een zaadstengeldepositie in december 1998, ontwikkelde zich in 1999 een Groot zeegrasveldje in de buurt van een succesvolle aanplantplaats. Het aantal planten varieert tussen 18 en 800 en lijkt gerelateerd te zijn aan de macroalgontwikkeling. Jaren met veel macroalgen zorgde voor weinig planten. (Onbekend is waar dit was en door wie het is uitgevoerd. EdB) Tussen 2002 en 2005³ werd een onderzoek uitgevoerd door de Afdeling Milieukunde (Radboud Universiteit Nijmegen) in samenwerking met *Alterra* Texel, in opdracht van Rijkswaterstaat, Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ) en Rijkswaterstaat Noord-Holland (R.W.S N.H). Tussen 2002 en 2004 werden 5900 getransplanteerd. De donorplanten

Ruppia Maritima,
Snavelruppia

werden medio juni op de Hond/Paap in de Eems verzameld en op geselecteerde plaatsen uitgezet.

In juni en juli 2002 werd op het Balgzand, Groot zeegras aangeplant. Het verdween binnen twee maanden door een te hoge waterdynamiek. In 2003 werden 4 andere aanplantlocaties gekozen. Twee daarvan lagen bij een mosselbank in het inter-getijdengebied, ze bleken te diep te liggen. De twee andere op het Balgzand vertoonden een goede zeegrasontwikkeling. In augustus 2003 lag het overlevingspercentage op 45%, de planten breidden zich uit. Overwintering en opkomst van zaad was matig tot slecht.

In 2004 werd er voor gekozen om de twee succesvolle locaties uit 2003 met aanplant te versterken. Opnieuw lag het overlevingspercentage op 45%, de planten ontwikkelden zich goed. Een inventarisatie van de zaadproductie resulteerde in een schatting van minimaal 10.000 zaden in september 2004. Maar, in het voorjaar van 2005 was, evenals in voorgaande jaren, de kieming van Groot zeegras rond de aanplantlocaties gering. Tijdens het groeiseizoen in alle jaren verdwenen goed ontwikkelde planten soms plotseling. De verliezen konden niet verklaard worden. Mogelijk waren het vogels die daar voor zorgden. Op het Balgzand groeide tussen 2002 en 2004 wel een gebied van 250 hectare *Snavelruppia* (*Ruppia maritima*) welke daarvoor niet in de Waddenzee voorkwam!

In 2006 wordt er opnieuw een studie gedaan naar Groot zeegras⁴. Evenals in het bovenstaande onderzoek waren dezelfde opdrachtgevers en uitvoerders verantwoordelijk voor dit project.

In deze studie zijn variabelen onderzocht die mogelijk een sleutelrol

kunnen spelen bij het al dan niet voorkomen van Groot zeegras in de Waddenzee zoals: droogvalduur, lichtbeschikbaarheid, zoutgehalte en nutriënten. Men keek naar de situatie zoals die voorkwam in het begin van de vorige eeuw en de situatie in nabij gelegen gebieden waar het nog voorkomt of voorkwam (Deense Oostzee estuaria, Frankrijk en het Veersemeer).

Uitgaande van de droogvalduur (kolonisatie tot maximaal 20 cm boven laagwater) blijkt dat de Waddenzee nog steeds geschikt is ondanks de veranderde waterstanden door de aanleg van de Afsluitdijk. Instromend water heeft nu een helderheid vergelijkbaar met de zeegrasvelden in de jaren 1930. In ondiep water neemt de troebelheid sterk toe. Sediment wordt door wind en golfslag opgewerveld. In de zone waar zeegras in de jaren 1930 voorkwam (0.5-2.4 m < NAP) is de troebelheid verzesvoudigd. In de genoemde periode werd dit effect door de zeegrasvelden zelf teniet gedaan. Zo stabiliseerden de zeegrasvelden zich zelf door sediment vast te leggen waardoor het water helder bleef. Om nieuwe zeegrasvelden aan te leggen is dus in de eerste plaats een zeegrasveld nodig!

De realisatie van herinstructie moest aan de volgende eisen voldoen:

De waterkolom moet helder worden, dit gebeurt niet vanzelf vanwege het ontbreken van zeegras. Een grote hoeveelheid sediment (in suspensie) komt nu op de platen terecht.

Om de vicieuze cirkel te doorbreken, kan een kunstmatig zeegrasveld worden aangelegd om het water tijdelijk te 'verhelderen'. Aanleg van strekdammen, schermen of netten, aanleg van mossel- en oesterbanken zijn opties. Er zou gezocht kunnen

worden naar locaties waar minder opwerveling van fijn sediment voorkomt om kolonisatie van Groot zeegras een kans te bieden. Vanwege het spui-beheer in de Afsluitdijk is de terugkeer van Groot zeegras in grote delen van het westelijk Waddengebied onmogelijk vanwege de zoutfluctuaties. Op basis van een gecombineerde evaluatie van het nutriëntenregime, de droogvalduur en het zoutgehalte in de Waddenzee, is het aan te raden, herintroductie in het westelijk deel net onder Vlieland en Terschelling te laten plaats vinden. Dit vanwege gunstige getijdenamplitude en nutriënten-regime. De zoutfluctuaties zijn hier voldoende laag.

Als je de geschiedenis van de wiervisserij en de gevolgen daarvan in ogenschouw neemt lijkt het een bijna heilloze weg om Groot zeegras in de Waddenzee te herintroduceren. Het lijkt bij voorbaat een gelopen race. De opmerking van Dr. E. Wohlenberg in de jaren dertig van de vorige eeuw lijkt bewaarheid te worden. Hoogstwaarschijnlijk zal de kop van het artikel in *De Stentor* nog (heel) lang op zich laten wachten!

Literatuur:

1. Zuiderzeesteunwet 1925: www.Mijnwetten.nl
2. Nederlandse oecologische flora, wilde planten en hun relaties 4. (pag. 265-268)
3. Herintroductie van Groot zeegras (*Zostera marina*) in de westelijke Waddenzee (2002-2005). (Op internet onder deze titel te vinden.)
4. Een verkenning van de groeimogelijkheden van ondergedoken Groot zeegras (*Zostera maritima*) in de Nederlandse Waddenzee. (Op Internet onder deze titel te vinden.)

Delen van de tekst zijn in de originele spelling overgenomen.

Dit is het eerste deel van een tweeluik. In hetzelfde rapport staat ook hoe het de visserij is vergaan. In het rapport zitten los bijgevoegde handgeschreven notities en protesten en correspondentie met de minister. Omdat veel van de zaken die de wiersers ondervonden ook gelden voor de vissers zal dat tweede deel niet zo omvangrijk zijn.

###